

TÜRKİYE'DE ÖZELLİKLE SON YİRMİ YILIN DEVLETLER HUKUKU YAYINLARINA TOPLU BİR BAKIŞ

Seha L. MERAY

Au reste, bien loin de vouloir me soustraire à la critique, je prie et je conjure tous ceux entre les mains de qui tombera cet Ouvrage, de prendre à mon égard la même liberté que je me suis donnée en examinant les pensées et les écrits d'autrui.

GROTIUS, *Le Droit de la Guerre et de la Paix* (nouvelle traduction par Jean Barbeyrac), tome premier, Amsterdam, 1734, s. 36.

Memleketimizde, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, Devletler hukuku alanında bilimsel çalışmalarda ve yayınlarda, sayıca olduğu kadar, konu, kapsam, nitelik ve ele alış yönünden de önemli gelişmeler olmuştur¹. Bu yazımızla iki amaç gözönünde tutuyoruz: a) Son yirmi yıllık gelişmeyi, bu gelişmenin niteliğini, kapsamını ve yöneltisini, başlıca yayınlara dayanarak, göstermek; b) Doktora çalışmaları yapacaklara yardımcı olmak üzere, Devletler hukukunda son yirmi yıllık Türkçe yayınları bir makale çerçevesinde toplamak.

-
1. Burada yalnız Devletler *umumî* hukuku göz önünde tutulmakta, Devletler hususî hukuku, Siyasî tarih ve Milletlerarası politika yayınlarına, genel olarak, değinilmemektedir. Basılmamış tezleri de görmemiz mümkün olamamıştır. Böyle bir sınırlama ile de, bütün yayınları bir makale çerçevesi içinde göstermek iddiasında değiliz. Bu yazımızda kitaplar ve monografilerden başka, özellikle *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*'ndeki makaleler göz önünde tutulmuştur. Bunların dışında *Adalet*, *İnsan Hakları*, Ankara İstanbul ve İzmir barolarının dergileriyle, *İdare*, *Siyasî İlimler*, *Sosyal Hukuk*, *İleri Hukuk* dergilerinde de, Devletler hukuku ile ilgili, uzunca ya da kısa yazıların yayımlandığına işaret etmek isteriz. Bunlar arasında önemlilerine ayrıca değineceğiz.

İlk Türkçe Devletler hukuku kitabının, Vattel'den çeviri olarak 1847 de Viyana'da basılmış olduğu düşünülünse², Devletler hukuku alanındaki bilimsel çalışmaların ve yayınların geçmişinin, bazı devletlerdeki bu çeşit çalışmalara kıyasla, çok gerilere gitmediği de kendiliğinden anlaşılmaktadır. Çağının şartları içinde sağlam eserler vermiş olan Hasan Fehmi Paşa, **Telhis-i Hukuk-u Düvel** başlıklı kitabının 13 Haziran 1299 (1884) tarihinde yazdığı önsözünde şöyle demektedir :

«İlm-i hukuk-u düvel» Avrupa'da bundan dört asır evvel mevzu-u bahs ve münazara olmağa başlamış ve hele iki asırdan beri bir taraftan ülema-yı milelin münasebat ve muamelat-ı düveliyede mer'i tutulması lâzım gelen kavaide dair binlerce müellifatin nazargâh-ı umuma vaz'ına himmet ve diğer canibden ukelâ-yı rical-i düvelin ol kavaidin mer'iyeti ahkâmiyle mümkün mertebe tatbikına sarf-ı mesai ve gayret etmeleriyle gayet mühim bir ilm-i mahsus hükmüne girmiş olduğu halde bizde lüzum ve ehemmiyeti nisbetinde bir mevki tutmak şöyle dursun şimdiye kadar mebahis-i ilmiye arasına bile geçmemiştir.

Vakıa mukaddemleri Devlet-i Aliye münasebat-ı hariciyesini usul-ü mahsusuna tatbik eylemekte ve kendini Avrupa cemiyet-i düveliyesi haricinde tutmakta olduğu gibi Avrupabılar dahi hukuk-u düveli kendilerinden gayri devletlere şâmil ad etmeyerek şuna Avrupa Hukuk-u Umumiyesi namını vermekte idiğine ve Memalik-i Osmaniye ile Avrupa arasındaki ihtilât dahi pek mahdut bulunduğuna nazaran şu ilmin memleketimizin evvel zamanındaki erbab-ı kemali tarafından mazhar-ı iltifat olamaması pek de şayan-ı istığrab görülememiştir.

Hasan Fehmi Paşa, bundan sonra, Osmanlı Devletinin diğer Devletlerle ilişkilerinin arttığını, bu ilişkilerin artık Avrupa'da yürürlükte olan Devletler hukuku kuralları uyarınca düzenlenmeğe başladığını, özellikle 1856 Paris anlaşması ile Osmanlı Devletinin de Avrupa hukuk düzeninden yararlanmak yeteneğini kazandığını belirtirerek, hiç olmazsa 1856 dan sonra Devletler hukuku öğretimine ve çalışmalarına önem vermek gerekirken, bu konuların «nasılsa yine kuşe-i nisyanda kalmış» olduğundan yakınavarak şöyle demektedir :

Halbuki her devletin gerek kendisiyle ahalisi beyninde ve gerek efrad-ı tebaasının yekdiğeri arasındaki münasebat ve muamelâtın müstenid olduğu kavaidi tarif eden hukuk-u umumiye ve hususiye-i dahi-

2. Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku, Birinci Kitap: Devletler*, İstanbul, 1941, sah. XXIV.

liyesi olduğu gibi cemiyet-i düveliye âzâsından bulunan umum devletlerin dahi yekdiğeri ile olan münasebatının kavaidini gösteren hukuk-u umumiye-i hariciyeleri bulunduğundan bir memleketin umur-u idaresinin hüsn-ü temşiiyetiyle hukuk-u efradın teminine kâfi eshab-ı malûmata ihtiyaç ne derecelerde ise münasebat-ı düveliyeye müteallik meseilin halliyle hukuk-u devlet-i vikaye edebilmek iktidarını haiz erbab-ı vukfa ihtiyacı da evvel mertebelerde bulunduğu nazaran bir memlekette hukuk-u umumiye-i dahiliye ile hukuk-u hususiye erbabının istihzarında teeviz olunabilecek kayıtsızlık nasıl teşettüt-ü idare ile ziyâ-i hukuku istilzam edebiliyor ise hukuk-u umumiye-i hariciye ehlinin tedarikinde vukua gelebilecek mübalâtsizlik dahi işte öyle ve belki de andan daha ziyade da'i-i mazarrat olabileceği umur-u bedihiyedendir. Netekim şu gibi hallerden naşi bir çok hatayıyat ile memleketimiz envai müşkülâta duçar olmuştur.

Yazar, kitabını, öğrencilerine bir kaynak olduğu kadar, «hem de bu vesile ile ebna-i vatana bir yadigâr-ı âcizane bırakmış olmak ümidiyle Kalvo ve Blunşili ve Vatel gibi meşahir-i ehl-i hukuk-u düvelin müellifatı me haz ittihaz edilerek» yazdığını önsözünde açıklamaktadır. Bununla beraber, kapitülasyonlar konusunu kendisinin iceleyerek kaleme aldığını da belirtmektedir ³.

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreği ile İkinci Dünya Savaşına kadar uzanan dönem içinde, memleketimizde Devletler hukuku alanında yayınlanan kitaplar, çoğunlukla, ünlü batılı hukukçuların eserlerinden yapılan çeviriler ya da kısaltmalar biçiminde olmuştur ⁴. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönem için, Türk Devletler hukukuna değerli katkılarda bulunmuş Prof. Zeki Mesut Alsan, 1950 gibi oldukça yakın bir tarihte şöyle demektedir :

Devletler hukukuna ait Türkçe yayın pek az hem de tarihen pek yenidir. Tanzimat devrine kadar Osmanlı Devletinin dış siyaseti ne ilmi ve ne de hukukî bakımdan incelenmiş değildir.

Siyasetnameler, Sefaretnameler ancak olup biten şeyleri nakletmekten ibaret kalıyordu. Zaten uzun zaman Devletin hâricî münasebetlerinin idaresi bile Türkler elinde değildi. Kapitülasyonlar da Devletin elini kolunu bağlamış olduğundan, Devletler hukuku prensiplerine dayanan millî bir siyaset takibine imkân ve fırsat görülmemiştir. ⁵

3. Hasan Fehmi, *Telhis-i Hukuk-u Düvel*, İstanbul, 1300, sah. 6-12.

4. Bilsel, *op. cit.*, sah. XXIX — XXXIV.

5. Zeki Mesut Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, cilt I, Ankara, 1950, sah. 70.

İkinci Dünya Savaşına gelinceye kadar bütün bu dönem içinde, diğer değerli yazarların öncülüğünü ve emeklerini de göz önünde tutmak ve anmakla beraber ⁶, bugün de başvurulabilecek eserler Prof. Cemil Bilsel'in yayınları olarak gözükmektedir. Bir kısmı İkinci Dünya Savaşı arasındaki yıllarda, bir kısmı İkinci Dünya Savaşı içinde, bazıları da İkinci Dünya Savaşından sonraki ilk yıllarda yayınlanan bu kitaplar, yalnız, o zamana kadar bizde bu alanda kaleme alınmış en bilimsel eserler olarak kalmamış, aynı zamanda, hem öğrencilerine hem de kendisinden sonra Devletler hukukunda kitap yazanlara ve çalışmalara başlıca kaynaklık görevini de yapmıştır. Bu kitapların bazı yerlerinde görülen, ve bugünkü anlayışla bir bilim kitabına ne derece uygun düştüğü sorulabilecek heyecanlı açıklamalar, öğütler, kapitülâsyonların acısını yaşayarak çekmiş, bir çok savaş görmüş, İstiklâl Savaşını yaşamış bir kuşağın haklı duyguları olarak değerlendirilmek gerekir ⁷.

İkinci Dünya Savaşına gelinceye kadar, memleketimizde, belirli bir Devletler hukuku konusu üzerinde derinlemesine bir incelemeye dayanarak kaleme alınmış monografilerin de sayıca pek fazla olmadığı görülmektedir. Türk hukukçularının bu alanda yaptıkları çalışmalar, çoğunlukla, yabancı ülkelerde doktora derecesini alabilmek için yabancı dilde hazırlanmış tezlerden ibaretti. Bunların, yazık ki, hemen hemen hiç biri Türkçeye çevrilmemiş ve Türk Devletler hukuku literatürüne kazandırılmamıştır. Bu tezlerden bir çoğu (yalnız basılmış çalışmalar gözönünde tutulursa), konu olarak Boğazlar meselesini almıştır ⁸. Bu arada, Prof. Ahmet Re-

6. Ahmet Reşit, *Hukuk-u Umumiye-i Düvel*, 1928 ve 1932; Ahmet Selâhattin, İstanbul, 1331; *Hukuk-u Düvel*, İstanbul, 1935; Suphi Nuri İleri, *Güçlerarası Hukuk-u Beyneddüvelin Mukaddemat-ı Nazariye ve Sefahat-ı Tekâmüliyesi, sı Hukuku (Hukuk-u Düvel)*, İstanbul, 1936; Etem Menemencioğlu, *Devletler Umumî Hukuku*, 2 cilt, İstanbul, 1938. İkinci Dünya Savaşına kadar yayınlanmış Türkçe Devletler Hukuku kitaplarının tam listesi için bknz. : Bilsel, *op. cit.*, sah. XXIV — XXXIV.

7. Prof. Cemil Bilsel'in başlıca kitapları şunlardır : *Sulhte ve Harpte Hukuk-u Düvel*, İstanbul, 1339; *Hukuk-u Düvel Dersleri*, İstanbul, 1926 ve 1927; *Devletlerarasında Andlaşmalar*, İstanbul, 1936; *Devletler Hukuku : Giriş*, ikinci bası, İstanbul, 1940; *Devletler Hukuku, Birinci Kitap : Devletler*, İstanbul, 1941; *Devletlerarası Münasebat*, İstanbul, 1934; *Birleşmiş Milletler, I : San Francisco Çalışmaları*, İstanbul, 1946; *Milletlerarası Hava Hukuku*, İstanbul, 1948.

8. Örneğin : Faruk N. Barkol, *Le Statut Juridique Actuel des Portes Maritimes Orientales de la Méditerranée (Les Détroits, le Canal de Suez)*, Paris, 1940;

şit (Turnagil), La Haye Devletler Hukuku Akademisinde İslâmiyet ve Milletler Hukuku konulu bir ders vermiş⁹, bu ders sonradan Türkçe olarak da yayınlanmıştır¹⁰. Aynı yazarın önce Türkçe yayınladığı azınlıklar konusundaki bir inceleme de sonradan **Revue Générale de Droit International Public**'da Fransızca olarak da çıkmıştır¹¹.

Yine bu dönemde makalelerin de sayıca pek çok olmadığı görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuasında yayınlanmış inceleme¹² ve çeviriler¹³ olarak görülmektedir.

Bu dönemde yardımcı çalışma aracı olarak önemli bir andlaşmalar derlemesi, tarihçi Reşit Ekrem Koçu tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁴.

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda (Savaş yılları da dahil), Türkiye'de Devletler hukuku yayınlarının durumunu şu baş-

M. Djonker, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Lausanne, 1938; A. Fuad, *La Question des Détroits*. Paris, 1928; Juliette Abrévaya, *La Conférence de Montreux et le Régime des Détroits*, Paris, 1937.

9. Ahmet Reşit, «L'İslam et le Droit des Gens», *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye*, 1937 - II, cilt 60, sah. 375 - 506.

10. Ahmet Reşit Turnagil, «İslâmiyet ve Milletler Hukuku», *İ. H. F. M.*, 1941, cilt VIII, sayı 1 - 2, sah. 16 - 72, ve sayı 3 - 4, sah. 369 - 432; 1943, cilt IX, sayı 1 - 2, sah. 15 - 57. Bu çeviri ayrıca kitap şeklinde de yayınlanmıştır: *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, İstanbul, 1944.

11. Ahmet Reşit, *Ekalliyetlerin Himayesi*, İstanbul, 1933; ve «Les droits minoritaires en Turquie dans le passé et dans le présent», *Revue Générale de Droit International Public*, 1935, sah. 293 - 311.

12. Örneğin: Cemil Bilsel, «Memurların Yaptığından Devletin Arsiulusal Mes'uliyeti», *İ. H. F. M.*, 1935, sayı 1, sah. 1 - 20; Muammer Raşit Belgesay, «Kanun ve Muahede Arasında Münasebet», *Profesör Cemil Bilsel'e Armağan*, İstanbul, 1939, sah. 103 - 111; Fazıl Pelin, «Erazi Terk ve İlhakında Devlet Borçları ve Lozan'da Osmanlı Borçlarının Taksimi», *Ibid.*, sah. 339 - 359; Tahir Taner, «Lozan ve Kapitülasyonların İlgası», *İ. H. F. M.*, 1941, cilt VII, sayı 4, sah. 723 - 730. İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuasının, 1935 den önceki ilk serisinde de Devletler Hukuku konularında bazı makaleler yayınlanmıştır.

13. Örneğin: H. Triepel (Çev. O. Arsal), «İç Hukukla Arsiulusal Hukuk Arasındaki Münasebetleri», *İ. H. F. M.*, 1937, cilt III, sayı 9, sah. 6 - 50; A. Verdross (çev. O. Arsal), «Ulusal Hukukun Temeli», *Ibid.*, 1938, cilt IV, sayı 1 - 3, sah. 137 - 208.

14. Reşat Ekrem (Koçu), *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar (1300 - 1920) ve Lozan Muahedenamesi (24 Temmuz 1923)*, İstanbul, 1934,

lıklar altında incelemek mümkün görünmektedir : 1) Ana kitaplar, 2) Monografiler ve makaleler, 3) Örnekolay çalışmaları, 4) Andlaşma derlemeleri, 5) Öğretim ve araştırma meseleleri üzerinde çalışmalar, 6) Dergiler ve yıllıklar.

1. Ana kitaplar :

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Prof. Bilsel, İkinci Dünya Savaşı içinde bazı kitaplarını tamamlamış, bazılarının da yeni baskılarını yapmıştır. Bu yayınlardan başka Prof. Mahmut Esat Bozkurt, genel hukuk anlayışı ile Türk andlaşmalarında Devletler hukuku kurallarını yansıtan eserinin ilk cildini 1940 da yayınlamıştır¹⁵. Bu yayınlardan başka, Savaştan önce Paris Üniversitesinin ünlü Profesörü Louis Le Fur'ün **Précis**'sinin iki ayrı çevirisi Şinasi Devrin ve Profesör Nihat Erim tarafından yapılarak yayımlanmıştır¹⁶. Devrin çevirisinde, kitabın aslındaki kaynaklar ve dip-notlar çeviri dışında bırakılmıştır; Erim çevirisinde bu notlar da alınmıştır.

Savaştan hemen sonra, 1946 da yayınlanan önemli bir eser de, İtalyan iradeci doktrini savunucularından ünlü profesör Dionisio Anzilotti'nin, çok tanınmış eserinin birinci cildinin Sahir Erman tarafından İtalyanca aslından yapılmış çevirisidir¹⁷. Dilimizde büyük bir boşluğu dolduran bu eserin bugün için biraz «eskimiş» görünmesi, Savaş yıllarından önce Batılı (özellikle Avrupalı) yazarları çok uğraştıran, bugün artık genellikle kenara bırakılmış olan Devletler hukuku doktrin çatışmalarında, belirli bir doktrinin damgasını taşımak kadar, çeviri dilinin biraz «ağdalı» oluşunun da payı olduğu söylenebilir.

Bu çevirilerden başka, İkinci Dünya Savaşından az sonra, 1947 de, yazarının da dediği gibi «az çok telif» yoluyla yazılmış bir eser¹⁸, Prof. Zeki Mesut Alsan'ın **Devletler Hukuku Dersleri**'dir¹⁹.

15. Mahmut Esat Bozkurt, *Devletler Arası Hak*, İstanbul, 1940.

16. Louis Le Fur (çev. : Şinasi Devrin), *Devletler Umumî Hukuku*, Ankara 1942; (çev. : Nihat Erim), *Devletlerarası Âmme Hukuku*, cilt I, Ankara, 1942; cilt II, Ankara, 1945.

17. Dionisio Anzilotti (çev. : Sahir Erman), *Devletler Hukuku. Birinci Cilt : Giriş — Genel Teoriler*, İstanbul, 1946.

18. Prof. Alsan, «az çok telif» yoluyla yazılmış Türkçe eserleri sayarken, *Devletler Hukuku Dersleri*'ni de alçak gönüllülikle bu listeye katmaktadır. Bknz. ; *Yeni Devletler Hukuku*, cilt I, Ankara, 1950, sah. 70-71.

19. Zeki Mesut Alsar, *Devletler Hukuku Dersleri*, Ankara, 1947.

Prof. Alsan, sonradan, bu kitabını genişleterek, iki ciltlik **Yeni Devletler Hukuku**'nu 1950 ve 1951 yıllarında yayınlamıştır²⁰. Bu son eser, Devletler hukukunun konularını hem barış hem de savaş hukuku olarak kapsamakta, ayrıca milletlerarası teşekküllere de, o zamana kadar verilmemiş bir yer vermektedir. Gerçekten **Yeni Devletler Hukuku**, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtından başka, bölge teşkilâtlarına ve ihtisas müesseselerine, özellikle bunlardan bazılarına, geniş, belki de kitabın genel dokusu içinde dengesi zor görülecek ölçüde yer vermiş görünmektedir. Şu var ki, bu konularda memleketimizde o zamana kadar hemen hemen hiç yayın yapılmamış olduğu düşünülürse, yalnız Türkçeden yararlanarak bu konuları izlemek zorunda olanlar, bu arada öğrencilerin büyük çoğunluğu, milletlerarası teşkilâatlanma hakkında fikir edinmek imkânını da bulmuşlardır.

Prof. Alsan'ın **Yeni Devletler Hukuku**, Devletler hukuku kadar, yazarın milletlerarası politika konularında, akıcı bir üslupla kaleme alınmış kişisel görüşlerini ve açıklamalarını da yansıtmaktadır. Kitabın Devletler hukukuyla doğrudan ilgili bölüm ve kesimleri Prof. Bilsel'in, Fauchille'in, Le Fur'un ve George Scelle'in etkisini göstermektedir. Yazar, daha önce, 1948 de milletlerarası hayatla ilgili çeşitli konularda denemelerini kapsıyan **Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler**²¹ adlı bir kitap kaleme almıştır. Yazarın 1949 da yayınlanmış **Milletlerarası Hayatın Düzeni ve Panamerikanizm**²² başlıklı eserine de işaret etmek gerekir.

Bu kitaplara olduğu kadar, daha önce kaleme alınmış ve şüphesiz memleketimizde Devletler hukuku alanında çok büyük boşluklar doldurmuş ve geciktirilemez ihtiyaçlar karşılamış kitaplara günümüzün bilimsel ölçüleriyle bakarken, bu eserlerin yazıldığı dönemin hem genel hem de bilimsel ortamını, bu konulara gösterilen genel ilginin ölçüsünü, bu alanlarda çalışanların sayısını, İngiliz ve Amerikan üniversiteleri ve kaynakları ile (memleketimizde hukukçular arasında daha çok Fransızcanın yaygınlığı, İngilizcenin az bilinmesi yüzünden bu dilden kaynakların da kullanılamaması gibi nedenlerle) bağlantı kurulamamış olmasını da gözönünde tutmak, şüphesiz hakseverlik olduğu kadar, bize Devletler hukukunu sev-

20. Zeki Mesut Alsan, *Yeni Devletler Hukuku, Birinci Cilt (Prensipier - Şahıslar)*, Ankara, 1950; *İkinci Cilt (Milletlerarası Camianın Düzenlenmesi)*, Ankara, 1951.

21. Zeki Mesut Alsan, *Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler*, Ankara, 1948.

22. Zeki Mesut Alsan, *Milletlerarası Hayatın Düzeni ve Panamerikanizm*, Ankara, 1949.

dirmiş ve bu alanda yıllarca memleket kültürüne ellerinden geldiği ölçüde hizmet etmiş olanlara da, her zaman şükranla anmamız gereken bir meslek borcudur.

Bu kitaplardan başka değinmemiz gereken bir eser, 1950 de birinci cildi çıktığı halde diğer cildlerini, arkadaşımız Prof. İlhan Lütem'in deyişiyle, «her sene artan bir iştihakla beklediğimiz»²³, Prof. Charles Crozat'ın kitabıdır²⁴. **Devletler Umumî Hukuku** başlığını taşıyan bu kitapta, Devletler hukukunun giriş bahisleri dışında (Tarihçe, kaynaklar), kitabın büyük kısmı, doktrinler tarihi olarak, Devletler hukuku yazarlarının görüşlerini özetlemektedir.

Son on yıl içinde, Devletler hukukunda ana kitapların yayınlanması memleketimizde yeni bir hız kazanmıştır. Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. İlhan Lütem 1956 ve 1958 de iki ciltlik **Devletler Hukuku Dersleri**'ni yayınlamıştır²⁵. Prof. Lütemr önsözünde, kaynaklarının başında Prof. Charles Rousseau'nun **Droit International Public** (1951) adlı tanınmış eserini belirtmektedir. Prof. Lütem, kitabının bir «ders kitabı» ötesinde iddiası olmadığını belirtmekle beraber, özellikle bölüm ve kesimlerin sonuna koyduğu kaynak listeleriyle, araştırmacılara da yardımcı olmaktadır.

Değirmek zorunluğunda olduğumuz bir başka yayın, **Devletler Hukukuna Giriş** başlıklı iki ciltlik kendi kitabımızdır²⁶. Bu yazımızın başına koyduğumuz Grotius'un sözlerini göz önünde tutarak, kitabı eleştirme ve yerme hakkını başkalarına bırakırken, bu kitapla ne yapmak istediğimizi şöyle özetleyebiliriz : eski tarihli fakat önemli kaynakları ihmal etmemekle beraber Türkçe, Fransızca ve İngilizce yeni kaynakları, milletlerarası hayatta yeni gelişmeleri ve özellikle milletlerarası uygulamayı gözönünde tutarak, Devletlerin birbiriyle barış, uyuşmazlık, savaşa varmayan zorlamalar, savaş ve tarafsızlık ilişkilerinde uyguladıkları ya da uygulamaları

-
23. *Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu* (Ankara, 8-9 Mayıs 1959), Ankara, 1959, sah. 83.
24. Charles Crozat (çev. : Edip Çelik), *Devletler Umumî Hukuku. Cilt I: Umumî Prensipler ve Tarihçe*, İstanbul, 1950.
25. İlhan Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri*, cilt I, Ankara, 1956; cilt II, Ankara, 1958.
26. Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, cilt I, birinci bası, Ankara, 1958; ikinci bası, Ankara, 1960; cilt II birinci bası, Ankara 1959; ikinci bası, Ankara, 1962; üçüncü bası, Ankara 1965.

gereken kuralları, ve bu ilişkileri düzenli bir biçimde yürütmek üzere kurdukları müesseseleri incelemek; bunu yaparken, milletlerarası ilişkilerin çeşitli etkenleri ve çeşitli yönleri olduğunu unutmamakla beraber, kitapta bu ilişkilerin bir yönü, hukukî yönü üzerinde durmak; hukuk kurallarının ne olması gerektiği konusunda yazarların kişisel dilekleri yerine, Devletlerin, milletlerarası teşekküllerin ve yargı organlarının uygulamasını belirtmeğe önem vermek; bunun için de uygulamayı gösteren örnekolaylardan, belgelerden, bu arada kendi memleketimizin uygulanmasında yararlanarak, açıklamalarda bulunmak.

Ana Devletler hukuku kitapları arasında önemli bir yayın, İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü Dr. Edip F. Çelik'in **Milletlerarası Hukuk** başlıklı 1962 de yayınlanmış eseri-²⁷. Kitapta belirtilmemekle beraber, hatta önsözü okuyunca aksini düşünme zorunluğunun belirmesine rağmen, öyle sanıyor ve umuyoruz ki bu değerli kitap diğer ciltlerle de tamamlanacak bir bütünün ilk cildir. Gerçekten Prof. Çelik'in kitabı, temel teoriler, kaynaklar, kişiler, münasebetler ve organlar konularını kapsamaktadır. Yazar, «genel bir kitapta incelenmesi gereken konuların seçimi [gibi]... önemli olduğu kadar güç» bir soruna bu yoldan bir çözüm düşünmüş görünmektedir. Sayın Çelik, kitabını düzenlerken güttüğü amacı da şöyle belirtmektedir :

Hemen belirtelim ki, bu kitapta, milletlerarası toplum üyeleri arasındaki normal münasebetler üzerinde durulmuştur. Böylece, anlaşmazlıklar, sorumluluk, silâhli çatışmalar ve bunlarla ilgili usul kaidelerine dokunulmamıştır. Bu haliyle kitap, Milletlerarası Hukuk hakkında bilgi edinmek isteyenlere ilk ve temel unsurları sağlamak amacıyla yönelmiştir.

Sayın arkadaşımızla, Devletler hukuku konuları üzerinde paylaştığımız görüşlerin çokluğunu bildiğimiz için, buradaki görüşüne katılmamış olmayı, eski deyimıyla «istisnanın kaideyi teyid etmesi» olarak kabul ediyoruz. Gerçekten, milletlerarası ilişkilerin «normal» ve «normal olmayan» münasebetler diye ayrılmasını güç anlamaktayız. Özellikle «anlaşmazlıklar», «sorum» gibi konularından böyle bir amaç güden kitabın dışında bırakılması gerekçesini, başka bir açıklama yapılmadığı için, kavrayamadık.

Şu var ki, Sayın Çelik, kendi çizdiği plân içinde ele aldığı konuları ayrıntılı olarak ve bilimsel bir yaklaşım ile açıklamakta, ince-

27. Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, 1962.

leyici, eleştirici ve değerlendirci görüşleri ile, Devletler hukuku yayımlarımıza değerli katkılarda bulunmaktadır. Kitapta, «Devletlerle milletlerarası teşkilâtlar arasındaki münasebetler ve Teşkilâtlararası münasebetler» bölümü, Türkçe yazılmış, bu çeşit ana kitaplarda bulunmayan ayrı bir özellik ve değer taşımaktadır. Bizim kanıdayız ki, Sayın Çelik, belki de baskı zorluğu ve zaman darlığı gibi nedenlerle yaptığı bu sınırlamayı aşarak, Devletler hukukunun, bu ilk kitap dışında kalan konularını da, aynı seviyeli tutum ve bilimsel metotla ele alacaktır. Böyle, bu ana kitabın ikinci, belki de üçüncü cildlerinin çıkmasıyla, Türk Devletler hukuku literatürü çok değerli bir eser kazanmış olacaktır.

Devletler hukukunda genel kapsamlı kitaplar arasında üç yarıya da değinmek gerekmektedir. Bunlardan iki tanesi, daha çok «cep kitabı» niteliğindedir.²⁸ Öğrencilerin ders kitabı ihtiyacını okutuldukları kurumların programlarında Devletler hukukuna ayrılan yer oranında karşılamaya çalışan bu kitaplardan başka, Ankara Hukuku Fakültesi öğretim üyelerinden Doçent Dr. Ömer İlhan Akipek, altı ciltlik bir takım olacağını bildirdiği eserinin ilk iki cildini 1963 ve 1964 yıllarında yayınlamış bulunmaktadır²⁹. Bu iki ciltten birincisi **Başlangıç**, ikincisi de **Devletler** başlığını taşımaktadır. Bu kitap hakkında değer yargısını serinin tamamlamasına bırakırken, kitabın, şimdiki görünüşüyle, iki özelliğine değinmek yerinde olacaktır. Kitabın bir özelliği, memleketimizde Kal Strupp'un kitabının çevirisinden³⁰ bu yana yeteri kadar gözönünde tutulmamış ve yararlanılmamış Almanca kaynakları da yansıtmasıdır. Diğer yandan, Türk uygulamasından, şimdiye kadar başka yerde yayınlanmamış örnekler (itimatname örneği, atama emri örneği, **exequatur** örneği) verilmektedir.

Ana kitaplar arasında büyük bir boşluk dolduran önemli bir eser de, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Gönlübol'un **Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma** başlıklı 1964 de yayınlanmış kitabıdır³¹. Devletler hukukunun genel kap-

28. Muammer Raşit Seviğ, *Özel Devletler Umumî Hukuku*, ikinci bası, İstanbul, 1938; Şakir Fazıl Berki, *Devletler Umumî Hukuku*, Ankara, 1962.

29. Ömer İlhan Akipek, *Devletler Hukuku. Birinci Kitap : Başlangıç*, Ankara, 1963; *Devletler Hukuku. İkinci Kitap : Devletler Hukukunun Şahıslarından Devlet*, Ankara, 1964. Her iki cildin ikinci basıları 1965 de yapılmıştır.

30. Karl Strupp (Adliye Vekâleti çevirisi), *Avrupa ve Amerika Umumî Hukuk-u Düveli Mebdeleri*, İstanbul, 1927.

31. Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma (Milletlerarası Siyasî Teşekküllerin Tarihî Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı)*, Ankara, 1964.

samlı ana kitaplarında da milletlerarası teşkilâatlanmaya, bu kitapların hacmi ve niteliği ölçüsünde, yer verilmektedir. Ancak, Prof. Gönlübol'un kitabı hem kapsam, hem de milletlerarası teşkilâtları inceleme metodu bakımından özellik göstermektedir. Yazar kitabında, siyasî teşkilâatlanmanın tarihçesini, öne sürülmüş teşkilâatlanma tasarılarını, Milletler Cemiyetini ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtını, yalnız hukuk açısından değil, aynı zamanda siyasal açıdan da ele almakta, teşkilâtların yapıları ve çalışmaları, bu çalışmalara yönelti veren etkenlerle birlikte incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Böylece milletlerarası teşkilâtlar «yaşayan» kuruluşlar olarak ortaya konmaktadır.

Prof. Gönlübol'un bu kitabı evrensel siyasal teşekküller üzerinde durmaktadır. Kitap gerek konuların ele alınışı, gerek kapsamı, gerekse kullandığı metod ve kaynaklar bakımından, bu alanda, memleketimizde en önemli çalışma olarak belirmektedir. Yazar, bundan sonraki çalışmalarında milletlerarası siyasal bölge teşkilâtlarını, evrensel ve bölgesel ihtisas müesseselerini ele aldığı zaman, aynı bilimsel nitelikte ortaya koyacağı eserlerle, milletlerarası teşkilâatlanma konusunda memleketimizde öğretim, öğrenim ve araştırma yapacaklara en sağlam kaynakları sağlamış olacaktır.

*

Devletler hukukunda genel kapsamlı, ana kitaplar konusunda bütün bu yayınlara baktığımız zaman, Türk Devletler hukuku literatüründe yeni gelişmelerin bazı özellikleri ortaya çıkar görünmektedir. Artık bu çeşit kitap kaleme alan Türk Devletler hukukçularını, Prof. Lütem'in deyişiyle «üstad dedi ki...» («le maître a dit...») tutumunu³², çeviri ya da aktarma yoluyla «az çok telif» eser verme eğilimini, büyük ölçüde, bırakmış bulunmaktadırlar. Ünlü bir, ya da bir-iki yabancı yazarın hazır kitaplarına dayanmak yerine, çeşitli kaynaklardan yararlanarak **kendi** kitaplarını yazma yoluna girmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasına gelinceye kadar, Türk Devletler hukuku çalışmalarının belirli özelliği olan hemen hemen tüm olarak Fransız, ya da Fransızca kaynaklardan yararlanma çerçevesi artık aşılmış görünmektedir. İngiltere ve Amerika'nın, Almanya ve İtalya'nın, hatta Sovyetler Birliğinin Devletler hukuku yayınları göz önünde tutulmakta, Devletler hukukuyla ilgili çeşitli dillerdeki monografilere, makalelere, ilk elden belgelere dayanılarak konular işlenmektedir. Devletler hukuku ana kitap-

32. *Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu (Ankara, 8 - 9 Mayıs 1959)*, Ankara, 1959, sah. 45, 46.

larında, kuramsal görüşlere de yer verilmekle beraber, uygulamanın artan bir oranda gözönünde tutulmasına çalışılmaktadır.

Asıl önemli olan, Devletler hukuku kurallarını açıklarken, Türk yazarları, başka memleketlerin klâsikleşmiş örnekolaylarından da yararlanmakla beraber, memleketimizin uygulamasına ve sorunlarına da öncelik ve önem vermeğe artın bir ölçüde çalışmaktadırlar. Memleketimiz uygulamasına ve sorunlarına önem verme, Türk Devletler hukukçularının eskiden beri değer verdikleri bir tutum olarak görünmektedir. Böyle bir çabanın ilk örneğini İbrahim Hakkı **Tarih-i Hukuk-u Beyneddüvel** (İstanbul, 1303) adlı eserinde de vermiştir. Gerçekten bu eserde, «memleket meseleleri, tam yer tutar ve denebilir ki enternasyonal meseler arasında memleket meselelerini tetkik etmek çığrını asıl Hakkı Paşa açar. **Tarih**'inin 237 sahifesinden 101 sahifesi sırf memleket meselelerine aittir»³³. Diğer yandan, Prof. Bilsel de kitaplarında hem Türk meseleleri üzerinde durmuş, hem de, Devletler hukuku kurallarını açıklarken, milletlerarası örnekolaylar arasında Türkiye ile ilgili örnekolaylara da yer ve önem vermiştir. Diğer yandan, Prof. Bozkurt da, **Devletlerarası Hukuk** (1940) başlıklı kitabında, Türk andlaşmalarının tarayarak Devletler hukuku kurallarının ortaya koyma çabasının verimli bir denemesini yapmıştır. Gerek Prof. Alsan'ın, gerekse Prof. Lütem'in kitaplarında Lozan andlaşması ile birlikte, **Bozkurt-Lotus** davası da önemli bir tutmaktadır.

Böylece, Türk uygulamasına ve örnekolaylarına önem verme akımı, son yirmi yıl içinde yayınlamış genel kapsamlı kitaplarda olduğu gibi, monografi ve makale çalışmalarında da gelişmiş görünmektedir.

2. Monografiler ve Makaleler :

İkinci Dünya Savaşında sonraki yıllarda, Türk Devletler hukuku liteartürde gerek monografiler gerekse makaleler bakımından önemli gelişmeler görülmüştür. Memleket içinde olduğu kadar, memleket dışında yapılan doktora çalışmalarında konu olarak Devletler hukukunun önemli meseleleri ele alınmağa başlamıştır. Örneğin, Prof. İlhan Lütem, Ankara Hukuk Fakültesinde verdiği doktora tezini Egemenlik kavramı üzerinde hazırlamıştır³⁴. Prof. A.

33. Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku. Birinci Kitap : Devletler*, İstanbul, 1941. sah. XXXI.

34. İlhan Lütem, *Devletlerarası Hukukta Egemenlik Kavramı*, Ankara 1947.

Suat Bilge, Cenevre Üniversitesinde verdiği ve sonradan memleketimizde Fransızca olarak basılan doktora tezinde Devletin yasama işlemlerinden doğan milletlerarası sorumlunu incelemiştir³⁵. Doçent Hamza Eroğlu, Neuchâtel Üniversitesinde savaş hukukunun çok az işlenmiş bir konusu olan, savaşan devletlerin temsili konusunda doktora tezi hazırlamıştır³⁶. Prof. Mehmet Gönlübol, doktora tezini New York Üniversitesinde, Türkiye'nin 1945-1954 yılları arasında Birleşmiş Milletler'deki tutumunu konusunda yapmış ve bu tez Türkiye'de 1963 de İngilizce olarak basılmıştır³⁷. Dr. Mehmet Saka, Paris Hukuk Fakültesinde 1954 yılında Ege adalarında Türk hakları konulu bir tez savunmuş ve bu tez 1955 de memleketimizde Türkçe olarak da basılmıştır³⁸. Prof. Yılmaz Altuğ Kentucky Üniversitesinde 1953 de yaptığı doktora tezinde Türkiye'nin bazı Devletler hukuku meselelerini ele almış ve bu tez memleketimizde İngilizce olarak 1958 de basılmıştır³⁹. Asistan Dr. Cem Sar'ın Paris Üniversitesinde Devlet doktorası olarak hazırladığı ve George Scelle Armağanı da alan tezi, Birleşmiş Milletlerin finansmanı konusu üzerindedir ve 1963 de Ankara'da Fransızca olarak basılmıştır⁴⁰. Doçent İlhan Akipek de Ankara Hukuk Fakültesinde yaptığı doktora tezine konu olarak Devletler hukukunda meşru savunma hakkını almıştır ve bu tez 1955 de basılmıştır⁴¹.

Bu tezlerden yabancı üniversitelerde yapılanların çok az istisna ile Türkçeye çevrilmemiş ve Türkçe basılmamış olması, memleketimizde Türkçe yazılmış Devletler hukuku eserleri bakımından bir eksiklik olduğu kadar, yabancı dil zorluğu çekenlerin bu değerli çalışmalardan haberli olmalarına ve bunlardan yararlanmalarına engel olmaktadır.

Doçentlik tezleri bakımından böyle bir durum yoktur. Bütün doçentlik tezleri, Üniversiteler kanunu uyarınca, Türkçe olarak ha-

-
35. A. Suat Bilge, *La responsabilité internationale des Etats et son application en matière d'actes législatifs*, İstanbul, 1950.
36. Hamza Eroğlu, *La représentation internationale en vue de protéger les intérêts des belligérents*, Neuchâtel, 1949.
37. Mehmet Gönlübol, *Turkish Participation in the United Nations (1945 - 1954)*, Ankara, 1963.
38. Mehmet Saka, *Ege Denizi Adalarında Türk Hakları*, Ankara, 1955.
39. Yılmaz Altuğ, *Turkey and Some Problems of International Law*, İstanbul, 1958.
40. Cem Sar, *Le financement des activités de l'O. N. U., 1945 - 1961*, Ankara, 1963.
41. Ömer İlhan Akipek, *Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru Müdafaa'nın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi*, Ankara, 1955.

zırlanmış ve basılanlar da böyle yayınlanmıştır. Doçentlik tezlerinin de Devletler hukukunun çeşitli ve önemli konularına, tartışmalı sorunlara yöneldiğini görmekteyiz. Milliyetler prensibi ve self-determination konulu doçentlik tezimizden başka ⁴², Prof. Lütem'in harp suçluları ⁴³, Prof. Bilge'nin yurttaşın yabancı ülkelerde diplomatik korunması ⁴⁴, Prof. Çelik'in millî yetki ⁴⁵, Prof. Gönübol'un sahil suları (kara suları ve bitişik bölge) ⁴⁶, Doç. Akipek'in hava sahası ⁴⁷, Doçent İlhan Akın'ın andlaşmaların yorumu ⁴⁸ konularında ki doçentlik tezleri, tüm ya da bölüm olarak basılmıştır.

Doçentlik tezleri dışında hazırlanmış monografilere de işaret etmek gerekir. İkinci Dünya Savaşından hemen sonra, Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarının statüsünü değiştirme teklif ve talepleri, milletlerarası politika ile uğraşan yazarlar kadar Devletler hukukçularının da dikkatini üzerinde toplayan bir konu olmuş, Türk yazarlarının yurt içinde ve dışında yayınlar yapmasına yol açmıştır. Prof. Bilsel, bu konu üzerinde **American Journal of International Law**'da İngilizce bir makale yayınladığı gibi ⁴⁹, Türkçe de yayınlar yapmıştır ⁵⁰. Boğazlar meselesi Türk devlet adamlarının ve siyasi tarihçilerinin de makalelerine konu teşkil etmiştir ⁵¹.

-
42. Seha L. Meray, «Devletler Hukukunda Milliyetler Prensibi», *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, 1947, cilt II, sayı 2-3, sah. 295 - 310; 1948, cilt III, sayı 1-2, sah. 83 - 131; sayı 3-4, sah. 61 - 114.
43. İlhan Lütem, *Harp Suçları ve Devletlerarası Hukuk*, Ankara, 1957.
44. A. Suat Bilge, *Tebanın Yabancı Memleketlerde Diplomatik Himayesi*, Ankara, 1953.
45. Edip Çelik (tezin bir bölümü), «Millî Salâhiyetin Hukukî Mahiyeti Hakkında İleri Sürülen Nazariyeler», *S. B. F. D.*, 1956, cilt XI, sayı 3, sah. 119 - 149.
46. Mehmet Gönübol, *Barış Zamanında Sahil Sularının (Karasuları ve Bitişik Bölge) Hukukî Statüsü*, Ankara, 1959.
47. Ömer İlhan Akipek, *Hava Sahasının Devletler Hukuku Bakımından Durumu*, Ankara, 1959.
48. İlhan Akın (tezin bir bölümü), «Milletlerarası Andlaşmaların Millî Mahkemeler Tarafından Yorumlanması», *İ. H. F. M.*, 1959, sayı 1-4, sah. 94 - 106.
49. Cemil Bilsel, «The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish — Russian Correspondence», *The American Journal of International Law*, 1947, cilt 41, sah. 727 - 747.
50. Cemil Bilsel, *Türk Boğazları*, İstanbul, 1948; «Sovyet Rusya — Türk Notaları Aydınlığında Türk Boğazları», *İ. H. F. M.*, 1948, cilt XIV, sayı 1-2.
51. Örneğin : Ahmet Şükrü Esmer, «The Straits : Crux of World Politics», *Foreign Affairs*, 1947 January, cilt 25, sayı, 2, sah 290 - 302; Necmeddin Sa-

Diğer monografilere gelince, bunların millî yetki⁵², sığınma hakkı⁵³, Devletin savaş yetkisinin sınırlandırılması⁵⁴, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere karşı tutumu⁵⁵, milletlerarası hava hukuku⁵⁶ mütarekenin hukuk ve politika bakımından yönleri⁵⁷, yeni gelişmekte olan uzay hukuku⁵⁸ gibi konular üzerinde toplandığı görülmektedir.

Monografiler yanında araştırmaya dayanan makale yayınları da İkinci Dünya Savaşından sonra hem sayıca artmış, hem de bu makalelerdeki konuları ele alışı olumlu gelişmeler görülmüştür. Bu makalelerin konularını belirli gruplar etrafında, biraz da zorlama ile, toplamak mümkündür. Bunların başında milletlerarası teşkilâtlarla ilgili olanlar gelmektedir. Daha Milletler Cemiyeti döneminde Türk Devletler hukukçularının ilgisini çeken milletlerarası teşkilâtların konusu⁵⁹, özellikle Birleşmiş Milletler Teşkilâtının

«Turkey Faces the Soviets», *Ibid.*, 1949 April, cilt 27, sayı, 3, sah, 449 - 461; Rifki Salim Burçak, «İkinci Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi», *S. B. O. D.*, 1947, cilt II, sayı 1 - 2, sah, 191 - 204.

52. Seha L. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Tatbikatına Göre Millî Yetki Meselesi*, Ankara, 1952.
53. Edip F. Çelik, *Devletler Hukukunda Diplomatik Melce ve Milletlerarası Adalet Divanı İctihadı*, İstanbul, 1956.
54. Mahmut Belik, *Devletin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Müeyyideleri*, İstanbul, 1954, ve *Devletin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yoluyla Halli Usulleri*, İstanbul, 1956.
55. Bu konuda Prof. Mehmet Gönlübol'un yukarıda belirttiğimiz (not 37) doktora tezinden başka iki çalışmaya daha işaret etmek gerekir. Bunlardan biri Dış Münasebetler Enstitüsünce Carnegie Tesisi için hazırlanmıştır : *Turkey and the United Nations*, New York, 1961. Diğeri Prof. Gönlübol ve Dr. Türk-kaya Ataöv tarafından kaleme alınmıştır : *Turkey and the United Nations. A Legal and Political Appraisal*, Ankara, 1960.
56. Cemil Bilsel, *Milletlerarası Hava Hukuku*, İstanbul, 1948.
57. Metin Tamkoç, *Political and Legal Aspects of Armistice Status*, Ankara, 1963.
58. Seha L. Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, Ankara, 1964.
59. Prof. Cemil Bilsel, eski harflerle, *Cemiyet-i Akvam* konusunda bir kitapçık yayınlamıştı (İstanbul, 1340); Prof. Etem Menemencioglu'nun *Devletler Umumi Hukuku* başlıklı iki ciltlik (İstanbul, 1938) kitabının ikinci cildinde Milletler Cemiyeti üzerinde etraflı bir şekilde durulmaktadır. Ayrıca bknz. : Nihat Erim, «Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler», *S. B. O. D.*, 1943, cilt I; sayı 1, sah. 31 - 46. Mehmet Ali Aybar, «Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler», *İ. H. F. M.*, 1945, cilt XI, sayı 1 - 2; sah, 196 - 224.

kuruluşu ile yeni bir önem kazanmıştır. Gerek Dumbarton Oaks Konferansının teklifleri ⁶⁰, gerekse San Francisco Konferansında Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kuruluş hazırlıkları ⁶¹ önemli incelemelere konu olmuştur. Teşkilât kurulduktan sonra da, Birleşmiş Milletlerle ilgili bilimsel çalışmalar, değindiğimiz monografi ve genel kapsamlı kitaplar dışında ⁶², makale ve inceleme alanında de artmıştır. Çeşitli yazarların kaleme aldıkları makalelerde, genel olarak teşkilâtlanmanın tarihçesi ⁶³, Birleşmiş Milletler andlaşmasının değiştirilmesi ⁶⁴, üye kabulü ve üyelikten çekilme, ⁶⁵ Birleşmiş Milletler teşkilâtında veto meselesi ⁶⁶, Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulu ⁶⁷, müdahale meselesi ⁶⁸, vesayet rejimi ⁶⁹, Birleşmiş Milletlerin Sekreterliği ⁷⁰, Birleşmiş Milletler üyelerinin bünye

-
60. İlhan Lütem, *Dumbarton Oaks Teklifleri*, Ankara, 1945.
61. Cemil Bilsel, *Birleşmiş Milletler, I : San Francisco Çalışmaları*, İstanbul, 1946.
62. Bu konuda önemli eser Prof. Gönlübol'un kitabıdır (bknz. : not 31). Ayrıca Goodrich ve Hambro (çev. : İlhan Lütem), *Birleşmiş Milletler Aandlaşması, Şerh ve Vesikalar*, İstanbul, 1954.
63. Türkkaya Ataöv, «1815-1865 Arasında Devletler Tarafından Kurulan Milletlerarası Teşekküller,» *S. B. F. D.*, 1960, cilt XV, sayı 3, sah. 29-48.
64. Alsan, «Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Tâdili Problemi,» *A. H. F. M.*, 1954, cilt XI, sayı 3-4, sah. 1-41.
65. Cemal Aygen, «Bir Devletin Birleşmiş Milletlere Aza Olarak Kabulü Şartları,» *S. B. F. D.*, 1952, cilt VI, sayı 1-4, sah. 216-242; Seha L. Meray, «Birleşmiş Milletler Teşkilâtından Çekilme ve İndonezya Örneği,» *Ibid.*, 1965, cilt XX, sayı 2, sah. 419-440.
66. Müzehher Çubukgil, «Birleşmiş Milletler Teşkilâtında Veto,» *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1950, cilt I, sayı 3-4, sah. 174-191; Kemal Bekata, *Birleşmiş Milletler ve Veto*, Ankara, 1958.
67. Charles Crozat, «Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulu ve Bilhassa Bu Organın Selahiyetlerinin Genişlemesi,» *İ. H. F. M.*, 1956, cilt XXII, sayı 1-4, sah. 3-73.
68. Çelik, «Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2 nci madde 7 nci paragrafındaki «müdahale» Kelimesinin Tefsiri,» *İ. H. F. M.*, 1954, cilt XX, sayı 1-4, sah. 12-27.
69. Nermin Abadan, «Vesayet Rejimi,» *S. B. F. D.*, 1954, cilt IX, sayı 2, sah. 289-311.
70. Türkkaya Ataöv, «Birleşmiş Milletler Sekretaryasıyla İlgili Bazı İdarî Meseleler ve Hal Çareleri,» *S. B. F. D.*, 1959, cilt XIV, sayı 4, sah. 79-99; Seha L. Meray, «Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Cismanî Zararların Tazmini Meselesi,» *Ibid.*, 1954, cilt X, sayı 1, sah. 85-134.

değişikliklerinin üyelik statüsüne etkileri ⁷¹, muhtar olmayan ülkeler ⁷², Birleşmiş Milletlerin Barış Gücü ⁷³, sömürgecilik meselesi ve Birleşmiş Milletler ⁷⁴, gibi konular üzerine eğilindiği görülmektedir. Ayrıca, egemenlik ve milletlerarası teşekküller ⁷⁵, konusu ile, evrensel bir federalizm meselesi ⁷⁶, monografi ve makale çerçevesinde ele alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtıyla ilgili bu çalışmalardan başka, bölge teşkilâtları, özellikle Panamerikanizm ⁷⁷, N. A. T. O. ⁷⁸, Avrupa bütünleşmesi ⁷⁹, Türk hukukçularının dikkatini toplayan konular olmuştur.

Türk yazarlarının üzerinde önemle durdukları ikinci bir konu

-
71. Cem Sar, «Birleşmiş Milletler Üyelerinin Bünyesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Üyelik Statüsü Bakımından Etkileri,» *S. B. F. D.*, 1964, cilt XIX, sayı 1, sah. 79 - 95.
 72. Mehmet Gönlübol, «Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ve Tatbikatında Muhtar Olmayan Ülkeler,» *S. B. F. D.*, 1956, cilt XI, sayı 1, sah. 114 - 129.
 73. Mehmet Gönlübol ve Halûk Ülman, «Birleşmiş Milletler Kuvveti: Süveyş ve Kongo Olayları,» *S. B. F. D.*, 1961, cilt XVI, sayı 1, sah. 141 - 168.
 74. İlhan Lütem, «XV nci Genel Kurulda Sömürgecilik Meselesi,» *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1960, 1, sah. 65 - 91.
 75. M. Aydoğan Özman, «Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller,» *A. H. F. D.*, 1964, cilt XXI, sayı 1 - 4, sah. 53 - 121.
 76. İlhan Lütem, «Cihanşümül Bir Federalizmin Şartları ve Güçlükleri,» *A. H. F. D.*, 1951, cilt VIII, sayı 1 - 2, sah. 304 - 353; Kemal Tosun, *Dünya Devleti*, İstanbul, 1952.
 77. Zeki Mesut Alsan, *Milletlerarası Hayatın Düzeni ve Panamerikanizm*, Ankara, 1949.
 78. Zeki Mesut Alsan, «Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü,» *A. H. F. D.*, 1953, cilt IX, sayı 1 - 4, sah: 1 - 33; Hamza Eroğlu, «Kuzey Atlantik Paktı,» *İ. H. F. M.*, 1957, cilt XXI, sayı 1 - 4, sah: 21 - 47. NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord İsmay'ın kitabı da Türkçe'ye Prof. A. Suat Bilge tarafından çevrilmiştir: *N. A. T. O. (İlk Beş Yıl)*, Ankara, 1956. Charles Crazat, «Avrupa'nın Hukukî Statüsü,» *İ. H. F. M.*, 1950, cilt XVI, sayı 1 - 2, sah. 53 - 87.
 79. Mehmet Gönlübol, «Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar). Kuruluşu ve Gelişmesi,» *S. B. F. D.*, 1965, cilt XX, sayı 3, sah. 75 - 118; Cem Sar, «Avrupa Ekonomik Komisyonu,» *S. B. F. D.*, 1963, cilt XVII, sayı 3, sah. 183 - 222; «L'Association entre la Communauté Economique Européenne et la Turquie,» *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1962, III, sah. 89 - 114.

da insan hakları olmuştur. Bu konuda yayın çokluğunun bir nedeni konunun önemi ve yeniliği kadar, Türkiye'de İnsan Hakları ve Temel Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu'nun Mart 1947'den bu aylık olarak **İnsan Hakları Dergisi**'ni çıkarmağa başlamasıdır⁸⁰. Bu dergide, bilimsel araştırma ile gazete makalesi niteliği arasında değişmekle beraber, insan hakları konusunda, özellikle İnsan Hakları Evrensel Demecinin hazırlık çalışmaları sırasında, bu konuda çeşitli tasarılar, tartışmalar, Demecinin maddeleriyle ilgili yorumlar yer almıştır. Bundan başka **Dergi**, Devletler hukukunun diğer konularıyla ilgili makaleler de yayınlamıştır. **İnsan Hakları Dergisi**'nin çıkışı durduktan sonra, Grup, 1954 de, bir **İnsan Hakları Yıllığı** çıkarmıştır⁸¹. Yıllıkta, Prof. Alsan «Devletler Hukuku Bakımından İnsan Hakları Meselesi»⁸², Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer «Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları»⁸³, Prof. Lütem, «İnsan Hakları Konusunda Birleşmiş Milletlerin Çalışmaları: Paktın Hazırlanması»⁸⁴ konulu makaleler yayınlamışlardır. Yıllığın ikinci bölümünde, insan hakları metinleri karşısında Türk mevzuatının bazı yönleri çeşitli yazarlarca ele alınmıştır. Bu yayınlar dışında, ferdin Devletler hukukunda yeri ve hakları konusunda Prof. Alsan'ın makalesi, bu konuda memleketimizde bir öncü yazı niteliğini taşımaktadır⁸⁵.

Türk hukukçuları, gerek genel kapsamlı ana kitaplarda, gerekse monografi ve makalelerinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üzerinde de durmuşlardır. Özellikle, Avrupa İnsan Hakları Divanında yargıç da bulunan, Prof. Dr. Kemal Fikret Arık'ın monografisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Divan konusunda etraflı bilgi verdiği gibi, Divanın önemli kararlarını da inceleyen bir çalışma olarak ortaya çıkmaktadır⁸⁶.

-
80. Derginin son sayısı Mart 1951 de yayınlanmıştır.
81. *İnsan Hakları Yıllığı*, Ankara, 1954.
82. Zeki Mesut Alsan, «Devletler Hukuku Bakımından İnsan Hakları Meselesi,» *İnsan Hakları Yıllığı*, Ankara, 1954, sah. 11 - 42.
83. Ahmet Şükrü Esmer, «Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları,» *Ibid.*, sah. 54 - 76.
84. *Ibid.*, sah. 77 - 85.
85. Zeki Mesut Alsan, «Devletler Hukukunda Kişilerin Durumu ve Bu Hukuk Bakımından Hak ve Hürriyetleri,» *A. H. F. D.*, 1946, cilt III, sayı 2 - 4, sah. 252 - 267.
86. Kemal Fikret Arık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1965; ayrıca bkz.: İlhan Lütem, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara, 1951; Ülker Gürkan, «Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları,» *A. H. F. D.*, 1959, cilt XVI, sayı 1 - 4, sah. 131 - 157.

Milletlerarası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü de, genel kapsamlı ana kitaplar dışında, monografilerde ve makalelerde ele alınmıştır. Barışçı çözümün genel tarihçesi⁸⁷, Milletlerarası Adalet Divanı⁸⁸, Divanın Türk meseleleri⁸⁹, ya da önemli diğer meselelerle ilgili kararları ve iştişarî mütalaaları⁹⁰, ya başlı başına inceleme konusu yapılmış, ya da diğer monografi çalışmalarında ele alınmıştır. Diğer milletlerarası yargı organları üzerinde duran çalışmalara⁹¹, Devletin savaş yetkisinin sınırlanması ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesi konusundaki araştırmalara da işaret etmek gerekir⁹².

Devletler hukukçularımızın üzerinde durdukları bir başka konu da, memleketimizde yakın tarihlere kadar az işlenmiş olan deniz kamu hukuku olmuştur. Prof. Gönlübol'un karasuları ve bitişik bölge konulu doçentlik tezinden başka⁹³, koy ve körfezlerin⁹⁴, bi-

87. Örneğin: Nihat Erim, «La Haye Konferanslarından önce Tahkim ve Sulhçuların Gayretleri,» *A. H. F. D.*, 1943, cilt 1, sayı 1, sah. 75 - 91.
88. Mahmut Belik, «Yeni Milletlerarası Adalet Divanının Kuruluşu,» *İ. H. F. M.*, 1953, cilt XIX, sayı 3 - 4, sah. 616 - 629; A. Suat Bilge, «Milletlerarası Adalet Divanının Faaliyetini Artırma İmkânları,» *S. B. F. D.*, 1954, cilt XVI, sayı 4, sah. 118 - 136.
89. Nihat Erim «Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye,» *A. H. F. D.*, 1944, cilt II, sayı 1, sah. 62 - 72; cilt IV, sayı 3 - 4, sah. 44 - 59.
90. A. Suat Bilge, «Milletlerarası Adalet Divanı'nın İngiliz-İran Şirketi Uyuşmazlığı Hakkında Verdiği 22 Temmuz 1952 Tarihli Karar,» *S. B. F. D.*, 1952, cilt VII, sayı 1 - 4, sah. 153 - 167; «Milletlerarası Adalet Divanının Korfu Boğazı Dâvası,» *Ibid.*, 1955, cilt X, sayı 1, sah. 228 - 242; Mehmet Gönlübol, «1951 İngiliz-Norveç Balıkçılık Dâvası,» *Ibid.*, 1956, cilt XI, sayı 4, sah. 151 - 157; Edip F. Çelik, «Manda ve Vesayet Rejimleri Hakkında Milletlerarası Adalet Divanının Mütalâası» *Ord. Prof. Muammer Raşit Seviğ'e Armağan*, İstanbul, 1956, sah. 263 - 275; Meray, «Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Cismanî Zararların Tazmini Mesâlesi,» *S. B. F. D.*, 1954, cilt IX, sayı 1, sah. 85 - 134. Ayrıca Cemal Aygen (bknz.: not 64) Divanın Birleşmiş Milletlere üyelikle ilgili iştişarî mütalaarını, ve Edip Çelik de (bknz.: not 53) Haya de la Tore sığınma olayında Divanın kararlarını etraflı bir şekilde incelemişlerdir.
91. Mahmut Belik (derleyen), *Milletlerarası Mahkemeler*, İstanbul, 1956; Ayrıca Prof. Arık'ın Avrupa İnsan Hakları Divanı konusundaki kitabı için bknz.: not 84.
92. Bknz.: not 54.
93. Bknz.: not 46.
94. Charles Crozat, «Köy ve Körfez Hukukî Mefhumları Hakkında Bazı Mülahazalar,» *Ord. Prof. Dr. Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul, 1956, sah. 625 - 667.

tişik bölgenin ⁹⁵, kıt'sa sahanlığının ⁹⁶, açık denizlerin ⁹⁷ statüsü çeşitli makalelere konu olmuştur. Bundan başka, Devletler Hukuku Komisyonunun deniz hukuku ile ilgili çalışmaları da yakından incelenmiş ⁹⁸, 1958 Cenevre deniz hukuku konferansının çalışmaları belgeleri derlenerek ve açıklanarak, dilimize çevrilmiş ve yayımlanmıştır ⁹⁹.

Andlaşmalar konusunun çeşitli yönleri de Türk Devletler hukukçularının dikkatini üzerinde toplayan bir konu olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra, savaşın andlaşmalar üzerinde etkileri bir makale ¹⁰⁰, ve bir doçentlik tezi konusu olmuştur ¹⁰¹. Andlaşmaların akdinde yeni gelişmeler ¹⁰², andlaşmaların görüşülmesi ¹⁰³, andlaşmalara ihtirazî kayıtlar ¹⁰⁴, andlaşmaların yorumu ¹⁰⁵, anayasalar

-
95. Charles Crozat, «Devletler Hukukunda Bitişik Mıntaka Mefhumu.» *Ord. Prof. Muammer Raşit Seviğ'e Armağan*, İstanbul, 1956, sah. 533 - 562.
96. Seha L. Meray, «Devletler Hukukunda Kıt'a Sahanlığı (Continental Shelf) Meselesi.» *S. B. F. D.*, 1955, cilt X, sayı 1, sah. 80 - 135.
97. Seha L. Meray, «Açık Denizlerin Serbestliği Prensibinin Gelişmesi.» *S. B. F. D.*, 1955, cilt X, sayı 2, sah. 76 - 135.
98. Seha L. Meray, «Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Altı Yıllık Raporu.» *S. B. F. D.*, 1954, cilt IX, sayı 4, sah. 192 - 196; «Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Yedinci Yılı.» *Ibid.*, 1955, cilt X, sayı 4, sah. 229 - 261; «Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Sekizinci Toplantısı.» *Ibid.*, 1957, cilt XII, sayı 3, sah. 116 - 146.
99. İlhan Lütem, *Deniz Hukukunda Gelişmeler. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı*, Ankara, 1959.
100. Seha L. Meray, «Harbin Andlaşmalara Tesiri.» *S. B. O. D.*, 1948, cilt III, sayı 1 - 4, sah. 154 - 117.
101. Dr. Hamza Eroğlu'nun doçentlik tezi de bu konudadır. Tez, kitap halinde yayımlanmamıştır.
102. Mehmet Gönlübol, «Çok Taraflı Andlaşmaların Akdinde İmza, Tasdik ve Katılma Hususlarında Yeni Gelişmeler.» *S. B. F. D.*, 1956, cilt XI, sayı 2, sah. 107 - 124.
103. Seha L. Meray, «Türk Anayasa Sisteminde Andlaşmaların Görüşülmesi.» *S. B. F. D.*, 1964, cilt XIX, sayı 1, sah. 75 - 88.
104. Mehmet Gönlübol, «Çok Taraflı Andlaşmalara Yapılan İhtirazî Kayıtlar.» *S. B. F. D.*, 1957, cilt XII, sayı 3, sah. 147 - 156.
105. Edip F. Çelik, «Milletlerarası Adalet Divanınının Tatbik Etiği Tefsir Kaideleri.» *Ord. Prof. Dr. Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul, 1956, sah. 569 - 592. Ayrıca bkz: not 48.

ve andlaşmalar¹⁰⁶, andlaşmaların onaylanması¹⁰⁷, andlaşmaların milletlerarası düzen içinde yeri ve rolü¹⁰⁸, yeni 1961 Anayasamızın getirdiği bağıtlanma sistemi¹⁰⁹, icra andlaşmaları¹¹⁰, çeşitli makalelere ve incelemelere konu olmuştur. Özellikle, «Milletlerarası andlaşmaların yapılması, yürürlüğe konulması ve yayınlanması ile bazı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında» 244 sayılı ve 31 Mayıs 1963 günlü kanunun Anayasaya aykırı olup olmadığı konusunda günlük basında hukukçular arasında uzun süren bir tartışma cereyan etmiştir¹¹¹

Andlaşmalar konusunda bu çalışmalar yayında, Türkiye'nin bağıtlanmış olduğu bazı andlaşmaların bazı hükümlerinin ne ölçüde memleketimizin yararına olduğu konusu üzerinde de durulmuştur. Özellikle NATO kuvvetler statüsü sözleşmesine göre, ceza yargılama yetkisinin tesbiti konusunda A.B.D. ile hükümetimiz arasında nota verişimi ile varılmış ve Türk yargı organlarının yetkisini kısıtlayan anlaşma, Türk hukukçularınca etraflı bir şekilde ele alınmış, karşılaştırmalı incelemeler yapılmış, düzeltilmesi gereken noktalar belirtilmiş ve düzeltmenin ne yollarda olabileceği ko-

-
106. Yavuz Abadan, «Devletler Umumî Hukuku ve Anayasalar,» *S. B. F. D.*, cilt XI, sayı 3, sah. 1 - 30.
107. Charles Crozat, «Milletlerarası Muahedelerin Tasdiki ile İlgili Anayasa Hükümleri,» *Ord. Prof. Samim Gönensay'a Armağan*, İstanbul, 1955, sah. 37 - 67; Y. K: Zabunoğlu, «Andlaşmaların Tasdiki,» *A. H. F. D.*, 1959, cilt XVI, sayı 1 - 4, sah. 106 - 130.
108. Hamza Eroğlu, «Milletlerarası Polis ve Andlaşmalar,» *İ. H. F. M.*, 1954, cilt XX, sayı 1 - 4, sah. 28 - 56.
109. Hamza Eroğlu, «La Constitution turque de 1961 et les Relations Internationales,» *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1961, II, sah. 62 - 90; Edip F. Çelik, «1961 Anayasasının Milletlerarası Andlaşmalarla İlgili Hükümleri,» *İ. H. F. M.*, 1962, cilt XXVIII, sayı 2, sah. 335 - 348.
110. A. Suat Bilge, «İcra Andlaşmaları,» *S. B. F. D.*, 1957, cilt XII, sayı 4, sah. 136 - 147.
111. Lütfü Duran, «Dış Münasebetler Anayasa Dışı,» *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1963; Edip F. Çelik, «Andlaşmalar Konusundaki Kanun Anayasaya Aykırıdır,» *Milliyet*, 27 Temmuz 1963; Coşkun Kırcı, «Andlaşmalar Konusundaki Kanun Anayasaya Uygunudur,» *Ulus*, 4 - 8 Ağustos 1963 ve *Milliyet*, 6 Ağustos 1963; Edip F. Çelik, «Andlaşmalar Konusundaki Kanun Anayasaya Açıkça Aykırıdır,» *Milliyet*, 19 Ağustos 1963; Mahmut Belik, «Dış Münasebetler Anayasa Dışında mı Yürütülecek,» *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1963; Lütfü Duran, «Zıtlık Zihniyeti, Andlaşmalar Kanunu Etrafında,» *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1963.

nusunda olumlu görüşler öne sürülmüştür ¹¹². Bundan başka A.B.D. ile yapılmış ikili andlaşma da benzer bir tutumla ele alınarak incelenmiştir ¹¹³.

Türk Devletler hukukçularının, genel kapsamlı ana kitapları dışında da, savaş hukuku ile ilgili konuları ele aldıkları görülmektedir ¹¹⁴. Savaş zamanında hasta ve yaralılarla savaş tutsaklarının durumunu düzeltme konusunda yapılmış 1949 Cenevre sözleşmeleri ¹¹⁵, kayıtsız - şartsız teslim ¹¹⁶, deniz ablukası ¹¹⁷, tarafsızlık ¹¹⁸, tecavüzün tarifi ¹¹⁹, harp suçları ¹²⁰, etraflı incelemelerde ele alınmıştır. Müterake konusunda Dr. Tamkoç'un monografisi ile ¹²¹, genocide konusunda Prof. Dr. Faruk Erem'in kitabına da işaret etmek gerekir ¹²². Ayrıca, Türk Kızılay'ının Milletlerarası Kızıl Haç'la ilişkileri de, ayrıntılı olarak bir makalede işlenmiş bulunmaktadır ¹²³.

-
112. Gündüz Ökçün, «NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine Göre Cezaî Kaza Selâhiyetinin Tesbütü,» *Adliye Dergisi*, 1 Mart 1960, cilt 51, sah. 58 - 74; Edip F. Çelik, «NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Kaza Selâhiyetinin Kullanılması,» *İ. H. F. M.*, 1960, cilt XXX, sayı 1 - 4, sah. 55 - 93.
113. Hamza Eroğlu, «Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Anlaşması,» *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1960, I, sah. 23 - 64.
114. İkinci Dünya Savaşı içinde savaş hukuku ile ilgili bazı makaleler yayımlanmıştır: Ragıp Sarıca, «Fransa'da Harp Hukuku,» *İ. H. F. M.*, 1941, cilt VII, sayı 1, sah. 95 - 123; Rifat Taşkın, *Denizde Zapt ve Müsadere Kanunu Şerhi ve Deniz Harplerine Dair Mukavelemler*, İstanbul, 1940.
115. Zeki Mesut Alsan, «1949 Cenevre Sözleşmeleri,» *A. H. F. D.*, 1950, cilt VII, sayı 3 - 4, sah. 37 - 57.
116. Nermin Abadan, «Kayıtsız Şartsız Teslim,» *S. B. F. D.*, 1952, cilt VI, sayı 1 - 4, sah. 243 - 273.
117. Cem Sar, «Devletler Hukukunda Deniz Ablukası,» *S. B. F. D.*, 1962, cilt XVII, sayı 3 - 4, sah. 387 - 424.
118. Mehmet Ali Aybar, «Tarafsızlık,» *S. B. O. D.*, 1946, cilt I, sayı 2, sah. 211 - 225.
119. Alsan, «Tecavüzün Tarifi Problemi,» *A. H. F. D.*, 1954, cilt XI, sayı 1 - 2, sah. 43 - 81.
120. Bknz. Not 43, ve Lütem, «Some Controversial Aspects of War Crimes,» *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 1953, sayı 3, sah. 146 - 169.
121. Metin Tamkoç, *Political and Legal Aspects of Armistice Status*, Ankara, 1963.
122. Faruk Erem, *İnsanlığa Karşı Cürümler (Génocide)*, Ankara, 1948.
123. Leylâ Özcan, «Türk Kızılay Müessesesinin Milletlerarası Kızıl Haç ile Olan Münasebetleri,» *İ. H. F. M.*, 1964, cilt XXX, sayı 3 - 4, sah. 609 - 653.

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda, özellikle yakın tarihlerde, Türk uygulaması ile ilgili çalışmaların ve yayınların arttığı da görülmektedir. Prof. Altuğ'un doktora tezine işaret etmiştik¹²⁴. Prof. Altuğ, yeni yayınlanan iki araştırmasında bu çalışmalarına devam etmekte olduğunu göstermiştir¹²⁵. Dr. Tamkoç, Türkiye hükümetinin A.B.D. tarafından ilk tanınması konusunda bir inceleme yayınlamıştır¹²⁶. Birleşmiş Milletler konusunda Türkiyenin tutumunu belirten çalışmalara daha önce işaret etmiş bulunuyoruz¹²⁷.

Türk Devletler hukuku yayınlarında görülen yeni bir çalışma alanı, Devletler hukuku kurallarının Türk andlaşmalarının taranması ile çıkarılacak malzemeye dayanılarak açıklanması çabasıdır. Bu çeşit ilk çalışmalarda, Devletler hukukunda sınırlar¹²⁸ komşuluk ilişkileri,¹²⁹ açık denize selâmlaşma ve yardım¹³⁰, korsanlık ve deniz haydutluğunun yasaklanması¹³¹, angarya hakkının yasaklanması¹³², ülke değişikliğinin yurttaşlık üzerinde etkileri¹³³ gibi konular incelenmiştir. Bu çalışmaların gelişeceğini ummaktayız.

124. Bknz.: not 39.

125. Yılmaz Altuğ, «Early Foreign Relations of the Turks,» *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1961, II, sah. 143 - 152; «19. yüzyıl başında Bazı Türk Diplomatik Vesikalarına Göre Türkiye Tarafından Uygulanan Devletler Hukuku Kuralları,» *I. H. F. M.*, 1964, cilt XXX, sayı 1 - 2, sah. 13 - 20.

126. Metin Tamkoç, «The Question of the Recognition of the Republic of Turkey by the United States,» *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1960, 1, sah. 92 - 120.

127. Bknz.: not 37, 55.

128. Seha L. Meray, «Bazı Türk Andlaşmalarında Hudutlarla İlgili Hükümler,» *S. H. F. D.*, 1960, cilt XV, sayı 2, sah. 37 - 93; «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Hudut Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları,» *Ibid.*, 1960, cilt XV, sayı 3, sah. 11 - 28.

129. Seha L. Meray, «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Komşuluk İlişkileri,» *Ibid.*, 1960, cilt XV, sayı 2, sah. 94 - 147.

130. Seha L. Meray, «Bazı Andlaşmalarında Denizde Dostluk, Selâmlaşma, Kazaya Uğramış Gemilere Yardımla İlgili Hükümler,» *Ibid.*, 1961, cilt XVI, sayı 2, sah. 77 - 92.

131. Seha L. Meray, «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Korsanlık ve Deniz Haydutluğunun Yasaklanması,» *Ibid.*, 1963, cilt XVIII, sayı 2, sah. 105 - 188.

132. Seha L. Meray, «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Angarya ve Yasaklanması,» *Ibid.*, 1963, cilt XVIII, sayı 2, sah. 101 - 104.

133. Gündüz Ökçün, «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Ülke Değişikliğinin Yurttaşlık Üzerine Etkisi,» *S. B. F. D.*, 1961, cilt XVI, sayı 1, sah. 221 - 244.

Bu şekilde gruplar halinde toplayabileceğimiz yayınlardan başka, Devletler hukukunun çeşitli konularında kaleme alınmış makalelere de değinmek gerekir. Memleketimizde olduğu gibi diğer memleketlerde de yakın zamanlara kadar üzerinde fazla durulmayan Sovyet Devletler hukuku görüşü, Prof. Gönlübol'un bir makalesinde özlü bir şekilde incelenmiştir¹³⁴. Bundan başka ülke iktisabı şekilleri¹³⁵, diplomasi temsilcileri¹³⁶, self-determination¹³⁷, Devletin hak ve vazifeleri¹³⁸, atom enerjisinin denetlenmesi¹³⁹, hava hukuku¹⁴⁰, silâhsızlanma problemi¹⁴¹, Devletin milletlerarası sorumu¹⁴², tanıma¹⁴³, müşterek güvenlik¹⁴⁴, bir milletlerarası ceza divanı ku-

-
134. Mehmet Gönlübol, «Devletler Hukukunda Sovyet Görüşünün Ana Hatları», *S. B. F. D.*, 1961, cilt XVI, sayı 3, sah. 55 - 89.
135. Seha L. Meray, «Devletler Hukukuna Göre Ülke İktisabı Şekilleri» *S. B. F. D.*, 1955, cilt X, sayı 3, sah. 78 - 106.
136. Seha L. Meray, «Diplomasi Temsilcilerinin Hukukî Statüsü», *S. B. F. D.*, 1956, cilt XI, sayı 3, sah. 79 - 117.
137. A. Suat Bilge, «Milletlerin Mukadderatlarını Kendilerinin Tayin Etmeleri», *S. B. F. D.*, 1959, cilt XIV, sayı 1, sah. 132 - 145. Bknz: not 42.
138. Mahmut Belik, «Devletin Hak ve Vazifeleri Üzerine Beyanname Projesi», *İ. H. F. M.*, 1952, cilt XVIII, sayı 1 - 2, sah. 59 - 70.
139. Mahmut Belik, «Atom Enerjisinin Milletlerarası Kontrolü», *İ. H. F. M.*, 1949, cilt XV, sayı 4, sah. 896 - 923.
140. Hava Hukuku konusunda ders notu, monografi ve makale olarak başlıca yayınlar şunlardır: Mazhar Nedim Göknül, *Hava Hukuku Notları*, İstanbul, 1947; ve *Hava Hukuku*, İstanbul, 1951; Cemil Bilsel (bknz. : not 56); Hikmet Belbez, «Hava Hukuku Konusu ve Mahiyeti», *S. B. O. D.*, 1946, cilt I, sayı 4, sah. 743 - 746; «Hava Hukukunda Sorum», *Ibid.*, 1947, cilt II, sayı 1 - 2, sah. 23 - 35; A. Suat Bilge, «Şikago Havacılık Anlaşmaları ve Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı», *S. B. F. D.*, 1951, cilt VI, sayı 1 - 4, sah. 198 - 218, Ayrıca İlhan Akipek'in doçentlik tezine (bknz. : not 47), ve Prof. Goedhuis'den Dr. İlhan Unat'ın yaptığı bir çeviriye («Günümüz Milletlerarası Sivil Hava Hukukuna Genel Bir Bakış», *S. B. F. D.*, 1952, cilt VII, sayı 1 - 4, sah. 277 - 299) işaret etmek gerekir.
141. Zeki Mesut Alsan, *Silâhsızlanma Problemi*, Ankara, 1953.
142. Edip F. Çelik, «Milletlerarası Mes'uliyet», *İ. H. F. M.*, 1957, cilt XXI, sayı 1 - 4, sah. 66 - 80; H. Yılmaz Günel, «İhkak-ı Haktan İmtina Halinde Devletin Milletlerarası Sorumu», *S. B. F. D.*, 1959, cilt XXIV, sayı 1, sah. 132 - 145,
143. Charles Crozat, «Devletler Hukukunda Tanıma», *İ. H. F. M.*, 1953, cilt XIX, sayı 1 - 2, sah. 3 - 30.
144. Zeki Mesut Alsan, *Müşterek Emniyet Problemi*, Ankara, 1952.

kurulması ¹⁴⁵, milletlerarası hayatta hukuk düzeni meselesi ¹⁴⁶, yeni gelişmekte olan uzay hukuku ¹⁴⁷, çeşitli makalelere konu olarak alınmıştır.

Türk Devletler hukukçuları, Devletler Hukuku Komisyonunun kodifikasyon ve Devletler hukukunu tedricî geliştirme çalışmalarına daha başlangıçta ilgi göstermişlerdir. Komisyonun ilk kuruluş hazırlıkları Prof. Crozat'nın kitabında özetlendiği gibi ¹⁴⁸, Komisyonun bundan sonraki yıllık çalışmaları da etraflı bir şekilde her yıl yansıtılmıştır ¹⁴⁹. Komisyon yayınları kolay bulunur olmadığı gibi, yalnız İngilizce ve Fransızca basılmaktadır. Bu yüzden, bu çalışmalara ilgi duymakla beraber yabancı dil zorluğu çekenlere bu makalelerin yararlı olacağı düşünülmektedir. Son bir kaç yıldır durmuş görünen bu yansıtma çalışmalarının eskisi gibi devam edeceğini ummaktayız.

İkinci Dünya Savaşından sonra, ders kitabı, monografi ve makale olarak bu gelişme yanında, yabancı dillerde yayınlanmış önemli çalışmaların Türkçeye çevrilmesinin de gevşememiş olduğu görülmektedir. Bu çeviriler ya bazı temel kitaplar ¹⁵⁰, ya da önemli makalelerden, ya da memleketimize gelerek konferans ve ders veren ünlü hukukçulardan yapılmıştır. Bu çevirilerin konuları, genel olarak, şöyle belirtilebilir: Devletler hukukunun uygulanması ¹⁵¹,

-
145. Alsan, «Bir Milletlerarası Ceza Dîvanı Kurulmasıyla İlgili Fikirler ve Teşebbüsler», *A. H. F. D.*, 1951, cilt VIII, sayı 3 - 4, sah. 1 - 43.
146. Alsan, «Milletlerarası Hayatta Bir Hukuk Nizamının Tesisi Problemi», *A. H. F. D.*, 1956, cilt XIII, sayı 1 - 2, sah. 7 - 18.
147. Seha L. Meray, «Atmosferin Yukarı Tabakaları ve Feza İle İlgili Bazı Hukukî Meseleleri», *S. B. F.'nin 100. ncü Yıl Armağanı*, Ankara, 1959, sah. 145 - 189. Ayrıca bknz. : not 58.
148. Charles Crozat, *Devletler Umumî Hukuku. Cilt I : Umumî Prensipler ve Tarihçe*, İstanbul, 1950, sah. 164 - 167, 508 - 517.
149. Seha L. Meray, «Birleşmiş Milletler Devletler Komisyonunun Altı Yılı», *S. B. F. D.*, 1954 cilt IX, sayı 4, sah. 171 - 202; «Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Yedinci Toplantısı», *Ibid.*, 1955, cilt X, sayı 4, sah. 228 - 261; «...Sekizinci Toplantısı», *Ibid.*, 1957, cilt XII, sayı 3, sah. 114 - 146; «...Dokuzuncu Toplantısı», *Ibid.*, 1958, cilt XIII, sayı 1, sah. 128 - 155; «Onuncu Toplantısı», *Ibid.*, 1959, cilt XIV, sayı 1, sah. 21 - 40; «...Onbirinci Toplantısı», *Ibid.*, 1960, cilt XV, sayı 1, sah. 155 - 194. Ayrıca bknz. : Suat Bilge, «Milletlerarası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları», *Ibid.*, 1962, cilt XVII, sayı 3 - 4, sah. 483 - 486.
150. Bknz. : Not 62.
151. A. Mc Nair (Çev. N. Renda), «Tatbikatta Devletler Hukuku», *A. H. F. D.*, 1949, cilt VI, sayı 2 - 3, sah. 112 - 122.

Birleşmiş Milletlerden çekilme¹⁵², insan hakları¹⁵³, Devletler hukukunun gelişmesi¹⁵⁴, milletlerarası adalet¹⁵⁵, tarafsızlık¹⁵⁶, savaş hukuk yönünden etkileri¹⁵⁷, milletlerarası ahlâk¹⁵⁸, hava hukuku¹⁵⁹, Birleşmiş Milletlerin Ekonomik ve Sosyal Meclisi¹⁶⁰, Devletler hukukunun klâsik yazarlarından alınmış parçalar¹⁶¹ olarak görülmektedir. Bundan başka NATO'nun geleceği¹⁶², Avrupa bütünlüğü¹⁶³ konusunda önemli incelemeler de dilimize aktarılmıştır.

3. Örnekolay derlemeleri :

Memleketimizde Devletler hukuku çalışmalarında, özellikle son

152. Hans Kelsen, (çev. H. Fişek), «Birleşmiş Milletler Teşkilâtından Çekilme Hakkı», *A. H. F. D.*, 1949, cilt VI, sayı 2-4, sah, 95-111.
153. Özellikle *İnsan Hakları Dergisi*'nin çeşitli sayılarında bu konuda önemli çeviriler çıkmıştır. Bu yayınların listesi için bknz. : Bülent Erciyeş, *Yirmi Senelik Türk Hukuk Bibliyografyası (1935-1954)*, İstanbul, 1956, sah. 286-290. Ayrıca : Maurice Bourquin (çev. İlhan Lütem), «Devletlerarası Hukukun İnsanileştirilmesi», *A. H. H. D.*, 1951, cilt VIII, sayı 3-4, sah, 122-148.
154. H. W. Briggs (çev. R. Koral ve O. N. Nasuhioğlu), «Devletler Hukukunun Tedricî Gelişmesi», *I. H. F. M.*, 1947, cilt XIII, sayı 2, sah, 411-448; P. Le Roy (çev. İlhan Lütem), «1919 dan İtibaren Devletlerarası Hukukta Vukubulan Tahavvüller», *A. H. F. D.*, 1951, cilt VIII, sayı 1-2, sah, 345-407; Q. Wright (çev. H. Belbez), «Devletler Hukukunda Yeni Değişiklikler», *A. H. F. D.*, 1950, cilt VII, sayı 3-4, sah, 105-118; Q. Wright, (çev. M. Renda), «Devletler Hukukunun Gelişmesinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtının Rolü», *A. H. F. D.*, 1950, cilt VII, sah, 1-2, sah, 80-91.
155. N. Politis (çev. S. L. Meray), «Devletlerarası Adalet», *S. B. O. D.*, 1947, cilt II, sayı 3-4, sah, 311-324.
156. N. Politis (çev. A. R. Turnagil), *Tarafsızlık ve Barış*, İstanbul 1947.
157. H. Kelsen (çev. V. Versan) «Berlin Beyannamesine Nazaran Almanya'nın Hukukî Davranışı», *I. H. F. M.*, 1945, cilt XI, sayı 3-4.
158. N. Politis (çev. A. R. Turnagil), *Milletlerarası Ahlâk*, İstanbul 1945.
159. Bknz. : not 140.
160. Louis Delbez (çev. İlhan Lütem), «Ekonomik ve Sosyal Meclisin Yetkileri», *A. H. F. D.*, 1951, cilt VIII, sayı 3-4, sah, 149-169.
161. İ. Kant, (çev. S. L. Meray), «Devletler Hukuku», *S. B. O. D.*, 1949, cilt IV, sayı 1-4, sah, 155-164; İmmanuel Kant (çev. Yavuz Abadan ve S. L. Meray), *Ebedî Barış Üzerine Felsefî Deneme*, Ankara, 1959.
162. Eugen Gerstenmaier (çev. M. A. Özcan), «NATO'nun İslâhı ve Hür Dünyanın Geleceği», *A. H. F. D.*, 1964, cilt XXI, sayı 1-4, sah, 123-151.
163. Gerhard Leibholz (çev. D. Perinçek), «Devletlerin Egemenliği ve Avrupa Birliğinin Tamamlanması», *A. H. F. D.*, 1964, cilt XXI, sayı 1-4, sah, 135-154.

yıllarda, Devletler hukukunu «üzerinde kitaplar yazılan, fakat uygulanmayan» kurallar ve görüşler, ve okul - kavgaları gibi gösteren felsefî ve doktrinal açıklamalardan oldukça sıyrılarak, hukuk kurallarını milletlerarası ve millî uygulamadan alınmış örnekolaylarla besleme ve açıklama akımının gittikçe güçlendiğine ve yaygınlaştığına değinmiştik. Türkiye'de Devletler hukuku üzerinde çalışmalar uzun süre, Fransa ve kıt'a Avrupası örnekligi ile benimsenmiş ve ele alınmış olduğu için, daha çok İngiliz ve Amerikan metodu sayılan «örnekolaylar» a önem vermek zorunluğu, diğer ülkelerde olduğu gibi, memleketimizde de bilinçli olarak duyulmamıştır. Bu yüzden Amerika'da ve İngiltere'de örnekleri hergün artan *case-book*'lara benzer bir **Örnekolaylar kitabı** memleketimizde hazırlanmış ve yayınlanmış değildir.

Böyle bir çalışmanın, sınırlı ölçüde de olsa, bir ilk örneğini Prof. Mehmet Gönlübol, bir makale çerçevesinde 1956 da vermiştir¹⁶⁴. Dr. Gönlübol bu makalesinde, milletlerarası hayatta olduğu kadar Devletler hukukunda da önemli yeri olan elli kadar örnekolayı ve bazı önemli belgeleri, bir Devletler hukuku ana kitabı plânı içinde özetleyerek derlemiştir. Bu alanda benzer bir çalışmayı Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora öğrencileri ortaya koymuşlar, deniz hukuku ile ilgili bazı klâsik örnekolaylarda millî ya da milletlerarası yargı organlarının kararlarını Türkçeye çevirmişlerdir. Bu çeviriler de yayınlanmıştır¹⁶⁵.

Devletler Hukuku Öğretimi konusunda 1959 da yapılan Symposium'da, Colliard ve Briggs tipi belgeler derlemesi yapmanın memleketimiz bakımından ne kadar gerekli olduğu belirtilmişti¹⁶⁶. Ancak, bu derlemelerin, yalnız memleketimizde Devletler hukuku öğretimi ve çalışmaları bakımından değil, aynı zamanda dünya devletler hukuku çalışmalarına da bir katkıda bulunabilmesi için, tarih içinde Türk uygulamasının çeşitli yollardan ve kaynaklardan çıkarılması ve ortaya konması gerekir. Bu, şüphesiz, kolay bir iş değildir. Türk andlaşmalarının incelenmesi yanında, Türk mahkemelerinin Devletler hukuku ile ilgili kararlarının taranması da kolay

164. Mehmet Gönlübol, «Örnek Olaylarla Devletler Hukuku», S. B. F. D., 1956, cilt XI, sayı 3, sah. 207 - 257.

165. Seha L. Meray (derleyen), «Devletler Hukukunda Denizle İlgili Bazı Örnek Olaylar», S. B. F. D., 1957, cilt XII, sayı 3, sah. 42 - 72, Ayrıca bknz. : Ahmet Kerse, *Denizle İlgili Bazı Örnek Olaylarda Devletin Milletlerarası Mes'uliyeti*, İstanbul, 1963.

166. *Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu*, Ankara, 1959, sah. 83 - 84.

görünmemektedir. Bu arada, Adalet Bakanlığının 1951 de yayınlanmış olduğu Devletler Hukuku ile ilgili Yargıtay kararları¹⁶⁷, temel malzeme sağlama bakımından çok önemli ve çok değerli bir derleme sayılabilir. Ancak 1951 den bu yana, bu alanda başka bir çalışma da, yanlış bilmiyorsak, yapılmamış gibidir. Adalet Bakanlığının bu tarihten sonraki Yargıtay, Danıştay, hatta diğer mahkemelerimizin kararlarını da bu açıdan taratarak yayınlaması bir Türk Devletler Hukuku Örnekolay kitabı hazırlanmasında temel dayanaklardan olacaktır.

Diğer yandan, Türk hükümetinin milletlerarası günlük ilişkilerde diğer Devletlere vermiş olduğu notaları, Türk Devletler hukukçuları ya kısa gazete haberleri olarak görmek, ya da başka ülkelerde resmî ya da özel müesseselerin yaptıkları derlemelerde ve yayınlardan aramak durum ve zorunluğundadırlar. Bu bakımdan, eğer resmî bir derlemeye ve yayına daha bir süre gidilmeyecekse, bir yol, yabancı örnekolay kitaplarını, milletlerarası yargı organlarının memleketimizle ilgili kararlarını, yabancı dilde yayınlanmış dergi koleksiyonlarını, yabancı Devletlerin yaptıkları belge derlemelerini tarayarak Türk Devletler Hukuku Örnekolay Kitabı'na malzeme sağlanabilir. **Aynı Tarihi** serisinin de bu bakımdan yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Özellikle Hükümetimizin diğer Devletlere verdiği notalarda, Devletler hukuku kurallarının Türk hükümetince nasıl anlaşıldığının, nasıl yorumlandığının pek çok örneği bulunabilecektir. Diğer yandan, milletlerarası teşkilâtlarda, özellikle Birleşmiş Milletlerin çeşitli organlarında Türk temsilcilerinin açıklamalarında da Devletler hukuku kuralları ile ilgili görüşler bulmak şüphesiz mümkündür. Bütün bunlardan sonra söylenmesi gerekli ve zorunlu olan, bu çok yönlü tarama ve derleme çalışmalarına Türk Devletler hukukçularının henüz sistemli ve etraflı bir şekilde girişmiş görünmemeleridir.

Genel olarak Devletler hukuku, siyasî tarih, milletlerarası politika ve milletlerarası teşkilâtlar öğretimi ve araştırmaları bakımından olduğu kadar, bir Türk Devletler hukuku Örnekolaylar Kitabı hazırlanması bakımından da önemli ve yeni bir kaynak, Dışişleri Bakanlığınca ilk sayısı Temmuz 1964 de yayınlanan **Dışişleri Belleteni**'dir **Belleten**, Ocak 1965 den beri her ay yayınlanmaktadır. **Belleten**'in her sayısında, Türkiye'nin milletlerarası alandaki meseleleri, ilişkileri, tutumu, açıklamalar, özetlemeler ve belgeler-

167. *Devletler Hukukunu İlgilendiren Yargıtay Hukuk ve Ceza Kararları*, Ankara 1951, (Adalet Bakanlığı Yayını).

le gösterilmekte, Dışişleri Bakanlarının ve Türk temsilcilerinin görüşleri verilmekte, Türk meseleleri ile ilgili bazı makaleler yayınlanmaktadır.

4. Andlaşma Derlemeleri ve Rehperleri :

Mecmua-i Muahedat derlemesinden bu yana, Türk andlaşmalarını **Düstur** ciltlerinde, diğer mevzuat arasında, yayınlana gelmektedir. Oldukça yakın tarihlerde ilk andlaşma derlemesinin Reşat Ekrem Koçu tarafından yapılmış olduğuna işaret etmiştik ¹⁶⁸. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Prof.f Nihat Erim, bilimsel bir andlaşma derlemesini Siyasal Tarih ve Devletler hukuku alanlarına ilgili duyanlara kazandırmıştır ¹⁶⁹. Prof. Erim, bu eserinin önsözünde haklı olarak şöyle demektedir:

Bir Fransız, bir İngiliz, bir Amerikan, bir İtalyan, bir Belçikalı profesör Devletlerarası Hukuku üzerindeki incelemelerini, bilhassa tarihçe bakımından, önce kendi milletinin tarihinden, andlaşmalarından, sözleşmelerinden aldığı misallerle desteklemektedir. Türkiye tarihi Devletlerarası Hukuku bakımından pek faydalı örneklerle doludur. Devletlerarası Hukukunun yüzyıllarca tatbikatı ile meydana gelen kaidelerin müspet, menfi, veya istisna şeklindeki türlü tatbikleri Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti andlaşmalarında yer bulmuştur... Ne yazık ki, hukukun bu dalı için zengin malzeme kaynağı olan Türk andlaşma ve sözleşmeleri bugüne kadar ne kendi yazarlarımız ve profesörlerimiz, ne de yabancı bilginlerce gereği gibi ele alınmamıştır...

Prof. Erim'in bu eseri ile, hepsi de eski harflerle yazılmış, bulunması son derece güç andlaşma metinlerini, bir de sözlük ve her andlaşma başına bu belgeyi doğuran siyasal ortamı özetleyen birkaç sayfalık açıklamalar ekleyerek yayınlaması, başlı başına bir hizmet olduğu kadar, Devletler Hukukuyla uğraşan Türk hukukçularını, memleketimizin uygulamasına eğilmeğe teşvik bakımından da, işlerini kolaylaştırıcı temel bir kaynak sayılmak gerekir ¹⁷⁰. Nettekim, yukarıda belirttiğimiz, bazı Türk andlaşmalarına dayanılarak yapılan Devletler hukuku kurallarını ortaya koyma çalışmaları

168. Bknz. : not 14.

169. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri. Cilt I : Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara, 1953.

170. Bu eser konusunda bknz. : Meray, S. B. F. D., 1954, cilt IX, sayı 1, sah, 162-165,

larında, bu derleme, **Mecmua-i Muahedat** ve **Düstur** ciltleriyle birlikte, önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Prof. Erim'in andlaşmalar derlemesi 1920 Sèvres andlaşmasına (bu andlaşma dahil) kadar gelmektedir. Bundan sonra, Türkiye Cumhuriyeti andlaşmalarını **Düstur**'un ciltleri arasında aramak zorunluğu vardı. O kadar ki, Devletler Hukuku Öğretimi 1959 Symposiumu'nda, Cumhuriyet dönemi andlaşmalarının hem metin olarak derlenmesi, hem de andlaşmalar arandığı zaman kolayca bulunmasını sağlamak üzere bir andlaşmalar rehberi hazırlanması zorunluğu üzerinde durulmuştu¹⁷¹. Bugün bu iki istek de artık gerçekleştirilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Genel Müdürü (şimdi Cezayir Büyükelçimiz) Bay İsmail Sosyal, 1965 de, âdeta Prof. Erim'in bıraktığı yerden, Türk andlaşmalarından seçmeler yayınlamıştır¹⁷². Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 1921 Türk-Sovyet andlaşmasından günümüze gelinceye kadar (1964 Bölgesel kalkınma için İşbirliği andlaşmasına kadar), önemli andlaşmaların metinlerini, Prof. Erim metoduyla, yani her andlaşmanın başına siyasi ortam konusunda bir özet-açıklama eklenmesiyle, kapsayan bu çalışma ile, Türk andlaşmalarından derlemeler, seçmeler halinde de olsa, tamamlanmış bulunmaktadır. Bütün andlaşmalarımızı, Türkçe ve yabancı dildeki metinleriyle kapsayacak, tam bir derleme, belki Dışişleri Bakanlığımız ile Üniversitelerimiz arasında işbirliği ile gerçekleştirilecek bir konu olarak görünmektedir.

1959 Symposium'unda üzerinde önemle durulan andlaşmalar rehberi de, Siyasal Bilgiler Fakültesi asistanlarından Dr. A. Gündüz Ökçün tarafından 1962 de gerçekleştirilmiştir. Bu rehber, Türkiye'nin 1920 - 1961 yılları arasındaki andlaşmalarının Türkçe metinlerini, **Düstur** ve **Resmî Gazete**'deki yerlerini de göstererek, kolayca bulmayı sağlayacak niteliktedir. Rehber, gerek tertip, gerekse özen bakımından son derece yararlı ve Türk Devletler hukukçularının daima el altında bulundurma gereğini duyacakları bir araç olarak kalmaktadır.¹⁷³ Birinci basısı tükenmiş olan bu değerli eserin ikin-

171. *Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu*, Ankara, 1959, sah. 81, 82, 84.

172. İsmail Sosyal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmaları*, Ankara, 1965. Bu kitap hakkında bkz. : Gündüz Ökçün, *S. B. F. D.*, 1964, cilt XX, sayı 2, sah. 917 - 919.

173. A. Gündüz Ökçün, *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920 - 1961)*, Ankara, 1962. Bu kitap hakkında bkz. : Meray, *S. B. F. D.*, 1963, cilt XVIII, sayı 3 - 4, sah. 369 - 372.

ci basısını değerli arkadaşımız, İngilizce olarak ve andlaşmalarımızın İngilizce metinlerinin de nerede bulunacağını göstererek, birinci basıdaki eksikleri de tamamlamak suretiyle hazırlanmış bulunmaktadır. Bu yeni bası, Türk andlaşmalarını 1920 - 1964 yıllarını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Rehper'in bu yeni şekliyle milletlerarası bilim ve politika alanında da çok olumlu karşılanacağı kanısındayız.¹⁷⁴ Diğer yandan, Prof. Mehmet Gönlübol ile Dr. Gündüz Ökçün'ün, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanmış andlaşmalarla ilgili hazırladıkları ve yayınladıkları çalışmaya da işaret etmek gerekir.¹⁷⁵

5. Öğretim ve araştırma sorunları :

Son yıllarda, Türk Devletler hukuku çalışmalarında öğretim ve araştırma sorunlarına karşı da olumlu bir ilgi görülmeğe başlanmıştır. Gerek Devletler hukuku, gerekse Milletlerarası Politika konularında, öğretim sorunlarıyla ilgili olarak 1959 ve 1961 yıllarında toplantılar ve tartışmalar yapılmıştır. Bu çeşit toplantıların diğer memleketlerde de çok önemli görülmekle beraber sık sık yapılmadığı düşünülürse, milletlerarası ilişkileri bilimsel yönü üzerinde duranlarımızın öğretim sorunlarına eğilmelerinin değeri daha iyi ortaya çıkmış olmaktadır.¹⁷⁶

Memleketimizde Devletler Hukuku Öğretimi üzerinde böyle bir ilk toplantı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsünce, 8 - 9 Mayıs 1960 tarihlerinde düzenlenmiştir. Türkiye'de Devlet-

174. A. Gündüz Ökçün, *A Guide to Turkish Treaties (1920 - 1964)*, Ankara, 1966.

175. Mehmet Gönlübol ve Gündüz Ökçün, «Status of Multilateral Conventions Concluded under the Auspices of the United Nations and the Council of Europe and Turkey», *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1960, cilt I, sah. 133 - 180.

176. Bknz. : Seha L. Meray, «Devletler Hukuku Öğretimi ve Çalışmaları Üzerinde Bazı Düşünceler», *S. B. F. D.*, 1959, cilt XIV, sayı 1, sah. 41 - 68, Bu çeşit milletlerarası toplantıların sonuncusu 13 - 16 Ocak 1964 de Singapur'da yapılmıştır. Singapur toplantısının tutanakları ve belgeleri için bknz. : *Round Table on the Teaching of International Law and Relations. Singapore/Malaysia. January 13 - 16, 1964. Final Report.* Bu toplantıya sunduğumuz bir yazı bu Rapor'da yayımlandığı gibi Fakültemiz Dergisinde de çıkmıştır : «A Draft Working Paper on the Teaching of International Law», *S. B. F. D.*, 1964, cilt XIX, sayı 1, sah. 199 - 219.

ler hukuku ve komşu bilim kollarında çalışan bütün ilgililerin katıldığı bu toplantıda, Devletler hukuku öğretiminde genel davranış, Devletler hukuku öğretiminin (lisans ve doktora programı olarak) muhtevası, öğretim usulleri («takrir» ve tartışma usulleri), öğretim araçları (ders kitapları, monografiler, makaleler, örnekolay kitabı meselesi, derlemeler, bir Yıllık yayınlanması meselesi), Türk uygulamasına önem verme, terim meseleleri, komşu bilim kollarıyla ilişkiler gibi konular etraflı bir şekilde ele alınmış, çeşitli yönleriyle tartışılmış ve bazı sonuçlara varılmıştır. Toplantının tutanakları ve sonuçları Enstitüce yayınlanmıştır.¹⁷⁷

Bu ilk toplantıdan sonra, yine Dış Münasebetler Enstitüsü, 31 Mart - 1 Nisan 1961 de, Milletlerarası Politika Öğretimi konusunda bir Symposium düzenlemiştir. Bu Symposium'da da, Devletler hukuku ile Siyasal Tarih'ten ayrı olarak memleketimizde ilk defa Siyasal Bilgiler Fakültesinde 1956 dan beri bir ayrı ders olarak okutulmakta olan Milletlerarası Münasebetler (Milletlerarası Politika) dersinin adı, muhtevası, öğretim amacı, öğretim usulü, öğretim araçları konuları üzerinde durulmuştur.¹⁷⁸

Devletler hukuku öğretimi ve çalışmaları ile yakından ilgili olarak terminoloji konusu üzerinde de, bir makale çerçevesi içinde olsa bile, durulmuş olduğuna işaret etmek gerekir. Bu konuda bu ilk tartışma, «Devletler hukuku» terimi üzerinde, Prof. Bozkurt ile Prof. Bilsel arasında olmuştu.¹⁷⁹ Memleketimizde Devletler hukuku terimleri, genel olarak, Türkçemizin bugün içinde bulunduğu ortamın ve karşılaştığı sorunların etkisi altında kalmaktadır. Sayıları her gün artmakta olan Türkçe Devletler hukuku yayınlarında, yazarların aynı kavram ya da kurumu anlatmak için, farklı terimler kullan-

177. *Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu (8-9 Mayıs 1959)*, Ankara, 1959, Symposium sonuçları İngilizce olarak da yayınlanmıştır: Seha L. Meray, «Symposium on the Teaching of and Studies in International Law», *S. B. F. D.*, 1960, cilt XV, sayı 1, sah. 223 - 231.

178. Bu Symposium'un tutanakları da Enstitüce yayınlanmıştır: *Milletlerarası Politika Öğretimi Symposiumu*, Ankara, 1962. Symposium konusunda İngilizce bir yazı da çıkmıştır: Türkkaya Ataöv, «Symposium on the Teaching of International Politics in Turkey», *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1961, cilt II, sah. 188 - 196.

179. Bknz. : Mahmut Esat Bozkurt, *Devletler Arası Hak*, Ankara, 1940, sah. 3 - 9; Cemil Bilsel, «Devletler Hukuku mu, Devletler Arası Hak mı?», *İ. H. F. M.*, 1940, cilt IV, sayı 4, sah. 631 - 644.

dıkları görülmektedir. Bu yüzden dilimizde Devletler hukuku terimleri, henüz tam anlamıyla yerleşmiş, «otunmuş» gibi görünmektedir. Bir makalemizde bunun örneklerini vermiş, bu konunun elbirliği ile çözümlenebileceğini umut etmiştik.¹⁸⁰ Bu konu üzerinde 1959 Symposium'unda da önemle durulmuş, hukukçuların da dilciler kadar bu konularla ilgilenmesi zorunluğuna dikkat çekilmiş, bu yoldaki çalışmaların nasıl geliştirilmesi gerektiği tartışılmıştır.¹⁸¹

6. Dergiler, Yıllıklar :

Memleketimizde Devletler hukuku alanındaki yayınlar, genel kapsamlı ana kitaplar ve monografiler dışında, genel olarak İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde toplanmaktadır. Bu dergiler, Devletler hukuku konularındaki makalelerden başka, diğer hukuk kollarıyla iktisat ve siyasal bilimlerle ilgili makaleleri de yayınlamaktadır. Yakın tarihlere gelinceye kadar, memleketimizde yalnız Devletler hukukuna, ya da daha geniş olarak, milletlerarası münasebetlere ayrılmış sürekli bir yayın organı yoktu.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü, ilk kuruluş yıllarından beri memleketimizde böyle bir boşluğun üzüntüsünü yakından duymuş, bir Yıllık çıkarılması konusunu görüşmüş, ancak böyle bir yıllığın bir - iki sayı değil, bilimsel seviyesi yüksek sürekli bir yayın olması için gerekli şartları gerçekçi bir gözle değerlendirmiştir. Bu yüzden, böyle bir teşebbüse girişmekte bir süre, haklı olarak, çekimser davranmıştır. Devletler Hukuku Öğretimi 1959 Symposiumu'na katılanların büyük çoğunluğu böyle bir Yıllık çıkarılması zamanının, bütün güçlüklerle rağmen, artık geldiğini, hatta geçmekte olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸²

Bu görüşlerden de cesaret alan Dış Münasebetler Enstitüsü, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı'nı** 1960 yılından başlamak üzere gerçekleştirmiştir. Yıllık, adından anlaşılacağı gibi, yalnız Devletler hukuku değil, genel olarak, Devletler hukuku da dahil, milletlerarası münasebetlerin çeşitli yönleriyle ilgili yazıları Türkçe, İngilizce ya da Fransızca olarak içine almaktadır. Böylece Yıllık sayılarında, Devletler hukuku, milletlerarası politika, siyasal tarih,

180. Şeha L. Meray, «Devletler Hukukunda Terim Meseleleri», S. B. F. D., 1956, cilt XI, sayı 4, sah. 52 - 73.

181. *Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu*, Ankara, 1959, sah. 86 - 102.

182. *Ibid.*, sah. 64 - 86,

milletlerarası teşekküller, Devletler hususî hukuku ile ilgili makaleler yayınlanmaktadır. Yıllığın her sayısında ayrıca, o yıl Türkiye'de milletlerarası münasebetler alanlarındaki yayınların bibliyografyası, o yıla ait Türkiye ile ilgili milletlerarası olayların kronolojisi, Türkiye ile ilgili belgeler de yayınlanmaktadır. Yıllığın şimdiye kadar 1960, 1961, 1962, ve 1963 yıllarına ait sayıları yayınlanmış bulunmaktadır.

Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, yabancı memleketlerde milletlerarası münasebetlerle bilimsel yönden uğraşan çevrelerce, Yıllığı çıkaranların umudunu aşan ve emeklerini karşılayan olumlu bir ilgi ile karşılanmıştır. Yıllık'ın ilk sayıları hakkında çıkan bazı yazılar bunun en iyi tanıklığını yapmaktadır :

«...*The Turkish Yearbook of International Relations* is not only a step in the right direction, but also a significant enrichment of the literature of international law and relations. The editors certainly deserve our congratulations and every encouragement in the continuation of their venture...»), *The American Journal of International Law*, 1963, cilt. 57, sayı 4, sah. 833 - 834.)

«La fenêtre que la publication d'un Annuaire turc des relations internationales ouvre sur la Turquie, ses institutions et sa politique étrangère, est fort intéressante.

Chacun des trois volumes dépouillés contient des renseignements précieux.» (*Annuaire Français de Droit International*, 1964, sayı 4, sah. 1052.)

«One of the standards measuring the maturity of a publication is the manner in which controversial data is presented. To the credit of the editors, the second volume of the *Turkish Yearbook of International Relations* meets this criterion in an exemplary way. Thus, in several articles in which similar material is examined, the different conclusions of the authors are noteworthy...

The *Yearbook* thus has certainly proved its usefulness and is now an established journal whose subsequent issues should be looked upon with anticipation and favor.» (*The American Journal of International Law*, 1964, cilt 58, sayı 3, sah. 833 - 834.)

«This useful publication includes a variety of articles in English and French by well-known Turkish and non-Turkish writers on problems of international relations and related subjects.» (*The Middle East Journal*, 1964, Spring, sah. 244).

Bazı Sonuçlar

Memleketimizde, özellikle İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan yıllarda, Devletler hukuku yayınlarına bu toplu bakış, ortaya bazı sonuçlar çıkarır görünmektedir :

1. Genel olarak, Türkiye'de Devletler hukuku ile uğraşanlarımızın ve Devletler hukuku yayınlarının, henüz yeterli sayılmasa bile, sayıca artmış olduğu görülmektedir. Bundan başka, komşu hukuk ya da sosyal ve siyasal bilim dallarına çalışanlarda, Devletler hukukuna ilginin genişlediği, yapılan yayınlardan, sezilmektedir. Bu sonuç, özellikle gelecekteki kişisel ya da toplu çalışmalar bakımından gerçekten umut vericidir.

2. Genel kapsamlı ana kitaplar bakımından, bugünkü durum oldukça olumlu görünmektedir. Devletler hukuku öğretimiyle uğraşanlarımızın büyük çoğunluğu kendi kitaplarını ya tamamlamışlar, ya da ilk cildlerini yayınlamışlardır, Bu kitapların bir özelliği, Batılı (Fransız, İngiliz, Amerikan, Alman) ünlü Devletler hukuku yazarlarının etkisinden tüm kurtulamamakla beraber, konuyu kendi görüşlerine göre tertiplemeleri ve işlemeleridir. Her konu, çeşitli dillerde yayınlanmış geniş bir kaynak ve malzemedan yararlanarak kaleme alınmaktadır.

3. Genel kapsamlı ana kitapların bir özelliği, geleneksel plânlarda içinde düzenlemekle beraber, doktrin ve felsefe meselelerini aşırı bir yer vermemeleri, bu çeşit görüş ve tartışmalardan çok, milletlerarası hayatın gerçeklerini, Devletlerin uygulamasını, milletlerarası teşkilâtların çalışmalarını gözönünde tutmalarıdır. Bunun için de, yakın yıllarda çıkan bu çeşit kitapların hemen hepsinde örnek olaylara, milletlerarası belgelere, milletlerarası yargı organlarının kararlarına, milletlerarası teşkilâtların çalışmalarına artan ölçüde bir yer verilmektedir.

4. Genel kapsamlı ana kitaplarda, ayrıca, Türk uygulamasına verilen yerin arttığı da görülmektedir. Bu akımın, Türk uygulaması ile ilgili monografi çalışmalarının, incelemelerin, belge ve örnek olay derlemelerinin artmasıyla orantılı olarak gelişeceğini düşünmek yersiz olmaz.

5. Milletlerarası teşkilâtlanma ilgili genel kapsamlı kitapların da yazılması çığırı açılmış bulunmaktadır. Böylece temel kitaplar bakımından memleketimizin, Devletler hukuku alanında, oldukça ileri bir durumda olduğu söylenebilir.

6. Devletler hukuku alanında monografi çalışmaları ve yayını, yalnız doktora ve doçentlik tezi çalışmalarını aşar görünmektedir. Bu bakımdan çalışmalar henüz yeterli olmamakla beraber, bir gelişmenin belirtileri de ortaya çıkmaktadır.

7. Memleketimizde monografi ve makale yayınlarında son yıllarda göze çarpan bir artış vardır. Bu çalışmalarda Devletler hukukunun temel konuları ele alındığı gibi, milletlerarası teşkilâtların önemli meseleleri, milletlerarası yakın bir gelecekte önemle belirecek hukuk konuları da ele alınmaktadır. Bu monografi ve makale çalışmaları Türkçe ve yabancı dillerden bol kaynaklara, ilk elden belgelere dayanmakta ve Türk uygulaması ile Türkiye'nin çıkarları da artan bir ilgiyle göz önünde tutulmaktadır.

8. Türkçe bir örnek - olaylar kitabı henüz gerçekleştirilememiş kalmakla beraber, bu yöneltide ilk hazırlık çalışmalarına da başlanılmış görünmektedir. Böyle bir kitabın hazırlanmasında malzeme sağlayacak derlemeler, makaleler, tarihî araştırmalar, Milletlerarası Adalet Divanı kararları ve istişarî mütalaarı, ve Devletler Hukuku Komisyonunun çalışmaları ile ilgili yayınlar artmaktadır. Bu çalışmaların iyi bir başlangıç olduğunu düşünmek yersiz bir iyimserlik görünmemektedir.

9. Türk Devletler hukukçuları çalışmalarını yabancı dillerde yayınlamağa hız vermiş görünmektedirler. Yurt dışında verilmiş doktora tezleri, yurt dışında ya da Türkiye'de yazıldıkları dillerde yayınlandığı gibi, Fakülte dergilerinde ve özellikle **Milletlerarası Münasabetler Türk Yıllığı**'nda yabancı dilde çeşitli konularda yayınlar yapıldığı da görülmektedir. Şüphesiz, Devletler hukuku alanında Türk çalışmalarını milletlerarası bilim çevrelerine tanıtma bakımından yabancı dildeki yayınları çok verimli ve olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu yayınların Türkçeye çevrilmesi, öz dilimizde Devletler hukuku literatürünü zenginleştireceği gibi, yabancı dil zorluğu çekenlerin de bu yayınlardan yararlanmasını sağlayacaktır.

10. Devletler hukuku çalışmalarında Türk uygulamasının belirtilmesi bakımından önemli bir unsur olan andlaşma derlemeleri, seçmeler ölçüsünde olsa bile, gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Bu seçmelerden başka, Cumhuriyet dönemi andlaşmalarımızın neler olduğunu ve nerelerden bulunduğunu gösteren andlaşmalar rehpe-

rinin hazırlanıp yayınlanmış olması, değerli bir yardımcı araç sağlamış bulunmaktadır.

11. Yalnız Devletler hukuku alanında değil, genel olarak milletlerarası münasebetler alanında son yıllara kadar boşluğu üzüntüyle duyulan yabancı dilde bir **Yıllık** çıkarılması da, 1960 dan bu yana gerçekleştirilmiştir. Bu işlerle yakından ilgili olanların da bildiği gibi, böyle bir Yıllık çıkarılmasında karşılaşılabilecek çeşitli güçlükler rağmen, Yıllığın şimdiye kadar çıkan sayıları ve milletlerarası bilim çevrelerinde uyandırdığı ilgi, bundan sonraki sayılarının çıkarılması çalışmalarını için hem bir sorum, hem de bir destek sayılmalıdır.